

Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego powiatu gorlickiego

Agnieszka Kowalik

agnieszka.p.kowalik@gmail.com

Abstrakt: Powiat gorlicki jest mikroregionem położonym w południowo-wschodniej części województwa małopolskiego. Analiza jego potencjału turystyczno-kulturowego została przeprowadzona w oparciu o metodę bonitacji punktowej, opracowaną przez Armina Mikos von Rohrscheidt. Punktem wyjściowym do badań było zidentyfikowanie i skategoryzowanie potencjalnych celów turystyki kulturowej, następnie dokonano oceny ich rangi oraz dostępności. Przeprowadzono również przegląd czynników wspierających turystykę kulturową, uwzględniając m.in. infrastrukturę turystyczną i ofertę czasu wolnego. Raport powstał w ramach projektu prowadzonego przez „Turystykę Kulturową”.

I. Dane dotyczące przebiegu badania

Obszar badania: powiat gorlicki

Lokalizacja: województwo małopolskie

Zasięg: mikroregion

Metodologia: metoda oceny potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionów zawarta w: Mikos von Rohrscheidt A., 2016, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Poznań.

Kwerenda: źródłowa literatury i materiałów lipiec 2022 – maj 2023

Zapytania waloryzacyjne w obiektach i wizje lokalne: kwiecień –maj 2023

Badania terenowe: lipiec 2022 –maj 2023

Przeprowadzający badanie terenowe:

Data wypełnienia formularza: czerwiec 2023

II. Formularz waloryzacji mikroregionu

Kategoria I: Potencjalne cele turystyki kulturowej

I.A: Zabytki:

I.A. a) Obiekty sakralne:

Historyczna katedra (12 punktów)

Brak

Historyczna bazylika (za pierwsze dwie, punkty tylko wówczas, jeśli nie są katedrami)
(6)

Bazylika Narodzenia NMP w Gorlicach (6)

Historyczny zespół sakralny dużej wielkości Z (pierwsze dwa) (6)

Brak

Mniejszy lub częściowo zachowany historyczny zespół sakralny (pierwsze dwa) (3)

Zespół klasztorny oo. reformatów z kościołem św. Anny w Bieczu (3)

Historyczna znacząca świątynia innych religii lub wyznań ZD (za pierwsze dwie) (6)

Brak

Sanktuarium historyczne o znaczeniu międzynarodowym (10)

Brak

Sanktuarium historyczne o znaczeniu krajowym lub regionalnym (diecezjalnym) (1 pierwsze) (6)

Sanktuarium Pana Jezusa Ukrzyżowanego w Kobylance – kult od XVII wieku (6)

Sanktuarium Pana Jezusa w Więzieniu w Gorlicach – kult od XVII wieku (-)

Sanktuarium Matki Bożej Wniebowziętej w Lipinkach – kult od XVI wieku (-)

Sanktuarium o znaczeniu ponadregionalnym bez historycznego kultu (za pierwsze dwa) (7)

Święta Góra Jawor k/Wysowej – sanktuarium prawosławne (7)

Sanktuarium o znaczeniu ponadregionalnym lub sanktuarium o znaczeniu regionalnym bez historycznego kultu (pierwsze dwa) (3)

Brak

Inna historyczna stale dostępna świątynia innych wyznań i religii (4)

Prawosławna (wcześniej greckokatolicka) cerkiew św. Michała Archanioła w Wysowej-Zdroju (4)

Inna świątynia innych wyznań i religii Z (2)

Greckokatolicka cerkiew Przemienienia Pańskiego w Gorlicach (2)

Zbór Kościoła Zielonoświątkowego w Wysowej-Zdroju (-)

Aktualna siedziba biskupia (6)

Gorlice – Sobór Świętej Trójcy – katedra prawosławnego biskupa gorlickiego (6)

Inne obiekty sakralne o znacznych walorach architektonicznych (pierwsze trzy) (4)

Drewniana kaplica Chrystusa w Ciemnicy (z 1680 r.) na cmentarzu parafialnym w Moszczenicy (4)

Późnogotycki (2 poł. XV w.) kościół Bożego Ciała w Bieczu (4)

Gotycki (2 poł. XV w.) kościół św. Zofii w Bobowej (4)

Późnobarokowy (poł. XVIII w.) kościół św. Jana Chrzciciela w Gorlicach (-)

I.A. b) Zamki i pałace:

Monumentalny zamek lub pałac historyczny, miejsce ważnych wydarzeń ZD (za pierwsze trzy) (12)

Brak

Monumentalny zamek lub pałac historyczny ZD (za pierwsze trzy) (10)

Brak

Zamek lub pałac historyczny, miejsce ważnych wydarzeń ZD (za pierwsze trzy) (5)

Brak

Zamek lub pałac historyczny ZD (za pierwsze trzy) (3)

Pałac Długoszków w Siarach (secesyjny, neobarokowy) (3)

Zamek lub pałac stylizowany D (za pierwsze dwa*) (2)

Brak

Dwór lub inna rezydencja, miejsce ważnych wydarzeń (za pierwsze trzy) (6)

Brak

Ruina historyczna zamku/grodu/pałacu D (za pierwsze trzy***) (2)

Brak

Ruina historyczna zamku, pałacu, grodu niedostępna (za pierwsze trzy****) (1)

Ruiny zamczyska Berdechów w Bobowej – wały i sklepione piwnice (1)

Fundamenty zamku w Bieczu (1)

I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne:

Średniowieczny cenny zespół urbanistyczny z rynkiem i ulicami, zachowany w znacznej części (za pierwsze trzy) (12)

Gorlice: układ urbanistyczny z XIV wieku z czworobocznym rynkiem i ulicami wychodzącymi z jego naroży (12)

Biecz: średniowieczny układ przestrzenno-urbanistyczny z prostokątnym rynkiem i czterema wychodzącymi z niego ulicami (12)

Bobowa: średniowieczny układ urbanistyczny z czworobocznym rynkiem i wychodzącymi z niego ulicami (12)

Inny cenny zespół urbanistyczny na przynajmniej krajową skalę (10)

Brak

Historyczny zespół urbanistyczny z rynkiem, zachowany we fragmentach (pierwsze dwa) (3)

Brak

Budynek o znacznych walorach architektonicznych, miejsce ważnych wydarzeń ZD (pierwsze trzy) (6)

Brak

Budynek o znacznych walorach architektonicznych, miejsce ważnych wydarzeń Z (pierwsze dwa**) (6)

Brak

Budynek o znacznych walorach architektonicznych ZD (pierwsze trzy**) (4)

Ratusz w Bieczu (zachowane elementy gotyckie – piwnice, portale) (4)

Renesansowy dwór obronny w Jeżowie (gm. Bobowa) (4)

Dom Barianów – Rokickich w Bieczu (4)

„Kromerówka” w Bieczu (-)

Budynek – miejsce ważnych wydarzeń ZD (pierwsze dwa***) (4)

Brak

Budynek o znacznych walorach architektonicznych Z (pierwsze trzy****) (3)

XIX-wieczny neogotycki Pałac Skrzyńskich w Zagórzanach (3)

Budynek Liceum Ogólnokształcącego im. Marcina Kromera w Gorlicach (3)

XVII-wieczna kamienica Artwińskich w Gorlicach – Rynek 6 (3)

Dom Zbója Becza w Bieczu (-)

Budynek – miejsce ważnych wydarzeń Z (pierwsze dwa*****) (1)

„Szklarczykówka” w Gorlicach – w czasie II wojny światowej siedziba Gestapo, po wojnie miejsce przesłuchań i więzienie NKWD, obecnie budynek mieszkalno-biurowy (1)

Historyczne fortyfikacje miejskie zachowane w znacznej części ZD (4)

Biecz: zespół murów obronnych z XIV w., zachowane trzy baszty i fundamenty barbakanu (4)

Znaczne fragmenty historycznych fortyfikacji miejskich (2)

Brak

Ruiny fortyfikacji miejskich (1)

Brak

Zachowane w znacznej części zespoły zabytkowe związane z dziejami innych niż polska grup etnicznych (za pierwsze dwa zespoły) (7)

Bielanka (gm. Gorlice) – wieś łemkowska: XVIII-wieczna drewniana cerkiew pw. Opieki Matki Bożej, drewniany budynek szkoły łemkowskiej z XIX w. (7)

Pojedyncze zabytki związane z dziejami innych grup etnicznych ZD (za pierwsze dwa*) (4)

Dawna synagoga w Gorlicach – obecnie piekarnia (4)

Dawna synagoga w Bieczu – obecnie Urząd Gminy i biblioteka (4)

Cmentarz żydowski w lesie Garbacz w Stróżówce (gm. Gorlice) – masowy grób ofiar egzekucji z 1942 r., w którym spoczywa ok. 700 Żydów z Bobowej i Gorlic (-)

Częściowo zniszczone lub niedostępne obiekty związane z innymi grupami etnicznymi (pierwsze dwa) (1)

Nieistniejące wsie łemkowskie na terenie gminy Uście Gorlickie (Bieliczna, Czertyżne, Lipna, Regietów Wyżny) (1)

Nieistniejące wsie łemkowskie na terenie gminy Sękowa (Banica k/Gładyszowa, Czarne, Długie, Nieznajowa, Radochna) (1)

Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu międzynarodowym ZD (pierwszy) (10)

Brak

Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu krajowym ZD (pierwsze dwa*)(7)

Brak

Zabytek techniki/przemysłowy o znaczeniu regionalnym ZD (do trzech***) (3)

Studnie ropne, pierwsze kopanki ropy naftowej – Sękowa, Puste Pole (ścieżka edukacyjna) (3)

Odśnieżarka kolejowa przy dworcu w Bieczu (3)

Historyczna funkcjonująca stale linia kolejowa lub żeglugowa (tylko za przystanek początkowy lub końcowy danej linii) (6)

Brak

Historyczna funkcjonująca sezonowo lub nieregularnie linia kolejowa lub żeglugowa (lub przystanki pośrednie linii stałej) (za pierwszy przystanek**) (4)

Przejazdy pociągami retro (lokomotywą parową) z Biecha do Gorlic (-)

I.A. d) Obiekty militarne:

Zespół forteczny o bardzo dużym znaczeniu militarnym, zachowany w znacznej części ZD (10)

Brak

Zespół forteczny o mniejszym znaczeniu lub zachowany w mniejszej części* ZD (4)

Brak

Zespół forteczny o mniejszym znaczeniu, dostępny sezonowo lub w mniejszej części**
(2)

Brak

Pojedyncze zachowane obiekty forteczne ZD (za pierwsze dwa***) (2)

Brak

Pojedyncze obiekty forteczne częściowo dostępne, ruiny fortec (pierwsze dwie****) (1)

Brak

Zachowana w dużej części, dostępna linia umocnień, ważna strategicznie (pierwsze dwie) (4)

Brak

Zachowana w niewielkiej części, dostępna linia umocnień* (2)

Brak

Pojedyncze dostępne fragmenty umocnień (pierwsze dwa**) (1)

Pozostałości umocnień z okresu bitwy gorlickiej na stokach Magury Małastowskiej
(1)

Dodatkowe punkty za obiekty dziedzictwa kulturowego:

Obiekty Dziedzictwa Kulturowego o znaczeniu międzynarodowym ZD: UNESCO (30)

Drewniane kościoły południowej Małopolski (wpis w 2003 r.) – obiekty w regionie: kościół św. Michała Archaniola w Binarowej (gm. Biecz), kościół św. św. Apostołów Filipa i Jakuba w Sękowej (30)

Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat (wpis w 2013 r.) – obiekty w regionie: cerkiew św. Michała Archaniola w Brunarach Wyżnych (gm. Uście Gorlickie), cerkiew św. Paraskewy w Kwiatoniu (gm. Uście Gorlickie), cerkiew Opieki Bogarodzicy w Owczarach (gm. Sękowa) (30)

Obiekt będący na polskiej liście Pomników Historii ZD (dodatkowo, jeśli nie znajduje się on na liście UNESCO) (15)

Kościół św. Michała Archaniola w Szalowej (gm. Łużna) (15)

Przy braku ogólnej dostępności obiektów z tej grupy punkty są odejmowane, pozostawia się tylko 1/3 punktów przyznanych za dany obiekt, jeśli inaczej nie wskazano.

Nie dotyczy

Dodatkowe punkty za wszystkie miejsca bądź obiekty wypisanych powyżej klas:

Za stałych przewodników miejskich oprowadzających po obiektach lub przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2)

Brak

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników (w pierwszych pięciu obiektach) (po 1)

Brak

Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego** (pierwsze pięć) (1)

Kolegiata p.w. Bożego Ciała w Bieczu (1)

Pałac Długoszków w Siarach – Historyczny Park Rozrywki (1)

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu) (po 1 pkt)

Brak

Przewodniki elektroniczne po miejscu lub obiekcie (za pierwsze trzy) (1)

Aplikacja mobilna „Karpating” – atrakcje turystyczne Beskidu Gorlickiego (1)

ExpoRegioGuide – audioprzewodniki po Bobowej, Zagrodzie Maziarskiej w Łosiu i Skansenie Wsi Pogórzeńskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku w trzech wersjach językowych: polskiej, słowackiej i angielskiej (1)

Aplikacja mobilna „Kościół w Szalowej” (1)

Beacons: łącznie 35 obiektów w regionie (-)

Aplikacja mobilna „Park miejski w Gorlicach” (-)

Szlak obiektów z kodami QR w Gorlicach (-)

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego miejsca lub obiektu (pierwsze 2) (2)

Brak

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania miejsca lub obiektu (pierwsze 2) (2)

Pałac Długoszków w Siarach – Historyczny Park Rozrywki, możliwość zamówienia warsztatów pieczenia dworskich ciasteczek (2)

Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w pierwszych trzech obiektach) (1)

Bobowa (Audioprzewodnik ExpoRegioGuide) – język słowacki i angielski (1)

Zagroda Maziarska w Łosiu (Audioprzewodnik ExpoRegioGuide) – język słowacki i angielski (1)

Skansen Wsi Pogórzańskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku (Audioprzewodnik ExpoRegioGuide) – język słowacki i angielski (1)

Własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (za pierwsze trzy obiekty) (1 pkt)

Brak

Własny materiał informacyjny w obiekcie w językach obcych (przynajmniej dwóch) w pierwszych trzech obiektach (1 pkt)

Brak

Za bardzo dobry (2) lub dobry (1) stan konserwacji i estetyki najważniejszych trzech obiektów (element uznaniowy) można doliczyć w sumie od 1 do 2 punktów dla całego regionu.

Bazylika Narodzenia NMP w Gorlicach, rynek w Bieczu, kościół św. Michała Archaniola w Szalowej (gm. Łużna) (2)

I.B. Miejsca historyczne lub znaczące:

I.B. a) Budowle historyczne i monumenty:

Monumenty (pomniki) o znaczeniu międzynarodowym (za każdy*) (8)

Brak

Monumenty (pomniki) o znaczeniu krajowym (do trzech*) (6)

Brak

Monumenty (pomniki) o znaczeniu regionalnym (do trzech) (2)

Pomnik Bohaterów Ziemi Gorlickiej przy ul. Hallera w Gorlicach (2)

Pomnik Koronczarki na rynku w Bobowej (2)

Pomnik Kata – Mistrza Świętej Sprawiedliwości w Bieczu (2)

Pomniki lub obiekty małej architektury o znaczeniu lokalnym (do trzech***) (1)

Pomnik Władysława Długosza w Sękowej (1)

Pomnik „Pamięci poległym Łemkom” w Uściu Gorlickim (1)

Pomnik Jana Pawła II w Wysowej-Zdroju (1)

Miejsca historyczne o znaczeniu międzynarodowym (do trzech) (8)

Wzgórze Pustki w Łużnej – miejsce jednej z największych bitew I wojny światowej (w ramach tzw. operacji gorlickiej), kluczowej dla przełamania frontu wschodniego, trwającej między 2 a 5 maja 1915 r., w której ponad 200 tysięcy żołnierzy

niemieckich i austrowęgierskich starło się z ok. 80 tysiącami żołnierzy rosyjskich; w 2016 r. Cmentarz Wojskowy nr 123 Łużna - Pustki otrzymał Znak Dziedzictwa Europejskiego (ang. European Heritage Label, fr. Label du patrimoine européen) (8)

Miejsca historyczne o znaczeniu krajowym (do trzech) (4)

Brak

Miejsca historyczne o znaczeniu regionalnym (do trzech**) (2)

Rynek w Bobowej – getto utworzone w październiku 1941 r., zlikwidowane 13.08.1942 r. (2)

Gorlice – u zbiegu ulic Węgierskiej i Kościuszki – miejsce zapalenia pierwszej na świecie ulicznej lampy naftowej (2)

Banica koło Krzywej (gm. Sękowa) – miejsce katastrofy samolotu Halifax, w którym polscy lotnicy nieśli pomoc z Włoch powstańcom warszawskim w 1944 r. (2)

Miejsca związane z akcją utworów literackich o międzynarodowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (3)

Brak

Miejsca związane z akcją utworów literackich o krajowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (2)

Gorlice: Andrzej Stasiuk „Taksim” (2)

Bukowce (fikcyjna wieś w Beskidzie Niskim, w okolicach Gorlic): Jędrzej Pasierski „Roztopy” (2)

Szalowa: Aldona Reich „Tylko dobrzy ludzie zostali”, „Dobre miejsce” (2)

Biecz: legenda o zbójcu Beczu, wiersz Mirona Białoszewskiego „Średniowieczny gobelin o Beczu” (-)

Miejsca związane z biografią osób o międzynarodowym znaczeniu (pierwsze trzy) (3)

Gorlice – Ignacy Łukasiewicz¹ (farmaceuta, przedsiębiorca, wynalazca lampy naftowej, pionier przemysłu naftowego w Europie) (3)

Kobylanka (gm. Gorlice) – Kazimierz Pułaski² (bohater narodowy Polski i Stanów Zjednoczonych; dowodził oddziałami konfederatów barskich, których obóz został rozbity w okolicach Kobylanki w lipcu 1770 r.) (3)

¹ Franaszek P., Grata P., Kozicka-Kołaczowska A., Ruszel M., Zamoyski G., 2019, *A Prometheus on a Human Scale – Ignacy Łukasiewicz*, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien. Vassiliou M.S., 2018, *Historical Dictionary of the Petroleum Industry*, Lanham, Boulder, New York, London.

Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu (do trzech) ZD (2)

Oratorium św. Jadwigi w kościele Bożego Ciała w Bieczu – wg tradycji królowa modliła się w tym miejscu podczas swoich pobytów w mieście (2)

Biecz – miejsce narodzin Marcina Kromera (1512-1589) – geografa, historyka, dyplomaty, biskupa warmińskiego i sekretarza króla Zygmunta Augusta, autora pierwszego przewodnika po Polsce (2)

Wola Łużańska (gm. Łużna) – miejsca narodzin barokowego poety Wacława Potockiego (1622-1696) (2)

Grudna Kępska – miejsce narodzin Zdzisława Pyzika (1917-2000) – poety, autora piosenek (m.in. dla Zespołu Pieśni i Tańca Śląsk), słuchowisk radiowych, reportaży (-)

Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu niedostępne lub częściowo zachowane (za pierwsze dwa*) (1)

Brak

Miejsca związane z biografią osób o regionalnym znaczeniu (pierwsze dwa) (1)

Ropa – miejsce zamieszkania i pracy twórczej Antoniego Hybla (1872-1946) – lutnika, wynalazcy „polskich skrzypiec z duszą skrzydlatą”, rzeźbiarza i malarza (1)

Gorlice – miejsce narodzin Piotra Nowaka (1948-2020), basisty zespołów Blackout i Breakout, jednego z twórców bigbitu; artysta jest pochowany na cmentarzu parafialnym w Gorlicach (1)

Miejsca związane z biografią osób innej narodowości, ważnych w skali krajowej dla tych narodowości (za pierwsze dwa) (2)

Nowica (gm. Uście Gorlickie) – miejsce narodzin Bohdana Ihora Antonycza (1909-1937), ukraińskiego poety i prozaika (2)

Biecz – miejsce pobytu węgierskiego pisarza, dramaturga i dziennikarza, Ferenc Molnara (1878-1952), autora powieści „Chłopcy z Placu Broni”, którego literacko-reporterskie relacje z frontu były publikowane w wydawanej w Budapeszcie gazecie „Az Est”, jak również w prasie angielskiej i amerykańskiej (2)

Zdynia (gm. Sękowa) – miejsce narodzin i pochówku ks. Maksyma Sandowicza (1886-1914), lemковского³ duchownego, świętego męczennika prawosławnego (-)

² Shores D.B., 2014, Kazimierz Pulaski – General of Two Nations: A Biographical Study, Gdańsk. Szymański L., 1986, Kazimierz Pulaski in America: A Monograph, 1777-1779, Uniwersytet Wisconsin – Madison.

³ Łemkowie (Rusini, Rusnacy, Rusnaki) stanowią wschodniosłowiańską grupę etniczną. Identyfikują się jako część narodu rusińskiego lub ukraińskiego, ale też wielu z nich wskazuje narodowość lemківską. W Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań z 2002 r. wprowadzono

I.B. b) Cmentarze historyczne

Nekropolia zbiorowa władców Polski (8)

Brak

Nekropolia zbiorowa innych znanych w skali kraju osobistości (do trzech) (5)

Krypta grobowa w kościele św. Jana Chrzciciela w Kobylance – groby rodziny Wielopolskich (5)

Nekropolia zbiorowa znanych osobistości w skali regionu (do trzech) (2)

Piramida w Zagórzanach (gm. Gorlice) – mauzoleum rodziny hrabiów Skrzyńskich, dawnych właścicieli Zagórzan (2)

Kaplica grobowa rodziny Straszewskich (dawnych właścicieli Lipinek) na cmentarzu „starym” w Lipinkach (2)

Kaplica Rodziny Miłkowskich na cmentarzu parafialnym w Gorlicach – miejsce pochówku hrabiów Miłkowskich oraz innych osobistości związanych z Gorlicami, m.in. ks. Bronisława Świeykowskiego (1865-1956), który w czasie I wojny światowej po ucieczce władz z miasta przejął funkcję burmistrza, niósł pomoc prześladowanym, a po wojnie organizował odbudowę miasta i jego zabytków (2)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali międzynarodowej (6)

Ohel na cmentarzu żydowskim w Bobowej – miejsce pochówku pierwszego cadyka w Bobowej Salomona ben Mejera Natana Halberstama (1847-1906) (6)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali kraju (do trzech) (2)

Krypta kościoła św. Anny w Bieczu – miejsce pochówku Wacława Potockiego (1621-1696) – jednego z głównych twórców literackich epoki baroku (2)

Kościół Bożego Ciała w Bieczu – miejsce pochówku Piotra Cieklińskiego (1558-1604) – pierwszego polskiego komediopisarza, autora „Potrójny z Plauta”, dyplomaty, sekretarza króla Jana Zamoyskiego (2)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali regionu (do trzech) (1)

Cmentarz parafialny w Bielance (gm. Gorlice) – miejsce pochówku Stefana Hładyka (1948-2020) – działacza łemkowskiego, współzałożyciela organizacji społecznej „Zjednoczenie Łemków”, przewodniczącego komitetu organizacyjnego Łemkowskiej Watry w Zdyni (1)

kategorię narodowości jako „deklaratywną (opartą na subiektywnym odczuciu) cechą indywidualną każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny (uczuciowy), kulturowy lub genealogiczny (ze względu na pochodzenie rodziców) z określonym narodem”. W 2002 r. narodowość łemkowską zadeklarowało blisko 6 tysięcy osób, w spisie z roku 2011 – 10,5 tysiąca (w tym 7,1 tysiąca jako pierwszą identyfikację, z czego 5,6 tysiąca jako jedyną oraz 3,4 tysiąca jako drugą identyfikację). Z kolei 3,6 tysiąca osób deklarujących narodowość łemkowską wskazało jako drugą narodowość polską. [Źródło: Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl].

Cmentarz parafialny w Gorlicach – miejsce pochówku Konstantego Laskowskiego (1873-1956), działacza społecznego i politycznego, posła na sejm RP, badacza historii miasta, opiekuna zabytków i twórcy Muzeum Regionalnego w Gorlicach (1)

Cmentarz parafialny w Sękowej – miejsce pochówku Władysława Długosza (1864-1937) – polityka, przedsiębiorcy naftowego, działacza społecznego (1)

Inny cmentarz zabytkowy z ciekawymi obiektami sztuki sepulkralnej*** (do dwóch)
ZD (1)

Cmentarze z okresu I wojny światowej – łącznie 83 obiekty w regionie (2)

Za każdy cmentarz zabytkowy lub inną nekropolię o znacznie ograniczonej dostępności – odejmuje się połowę przyznanych punktów

Nie dotyczy

I.B. c) Budowle współczesne

Budowle współczesne o bardzo wysokiej wartości architektonicznej D (do dwóch) (5)
(5)

Budowle współczesne o bardzo wysokiej wartości architektonicznej (nie dostępne)
(do dwóch*) (2)

Brak

Budowle współczesne o wysokiej wartości architektonicznej (do trzech**) (1)

Cerkiew prawosławna św. Trójcy w Gorlicach (1)

I.C. Pojedyncze dzieła sztuki:

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu międzynarodowym (10)

Brak

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu krajowym (do trzech) (5)

Brak

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu regionalnym (do trzech*) (3)

Późnogotycki (XVI w.) obraz św. Zofii z córkami w kościele św. Zofii w Bobowej (3)

Obraz „Zdjęcie z Krzyża” w kolegiacie Bożego Ciała w Bieczu (3)

Rzeźba Matki Boskiej Bieckiej (XVI w.) w kościele św. Anny w Bieczu (3)

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu międzynarodowym (9)

Brak

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu krajowym (do trzech*)
(5)

*Latarnia Nieobecnych – Sidur Przechodniów w Gorlicach*⁴ (5)

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu regionalnym (do trzech**) (2)

Pomnik Teresy Kosibianki na Placu Dworzysko w Gorlicach – symbol kobiet walczących w obronie Gorlic (2)

Ławeczka Łukasiewicza przy Ratuszu w Gorlicach (2)

Fontanna z figurą koronczarki bobowskiej na rynku w Bobowej (2)

Park Miniatur w Ropie (-)

I.D. Muzea i wystawy (w tym skanseny, galerie, muzea techniki)

Muzea o znaczeniu międzynarodowym (10)

Brak

Muzea o znaczeniu krajowym (do trzech) (8)

Brak

Muzea o znaczeniu regionalnym (do trzech) (5)

Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach (oddziały: Galeria Sztuki „Dwór Karwacjanów” w Gorlicach, Skansen Wsi Pogórzańskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku, Zagroda Maziarska w Łosiu, Dwór obronny w Szymbarku) (5)

Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach (5)

Muzeum Ziemi Bieckiej (5)

Muzea o znaczeniu lokalnym (do trzech***) (2)

Muzeum Przemysłu Naftowego i Etnografii w Libuszy (2)

Muzea typu skansenowskiego duże o przynajmniej regionalnym zasięgu (10)

Skansen Przemysłu Naftowego „Magdalena” w Gorlicach (10)

Inne muzea typu skansenowskiego (za pierwsze dwa) (6)

Skansen Naftowy w Sękowej (6)

Skansen Wsi Pogórzańskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku (oddział Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach) (-)

Zagroda Maziarska w Łosiu (oddział Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach) (-)

⁴ Odsłonięty w 2021 r. pomnik został finalistą ogólnopolskiego konkursu „Modernizacja Roku & Budowa XXI wieku” organizowanego od 1996 r. przez Stowarzyszenie Ochrony Narodowego Dziedzictwa Materialnego.

Zorganizowane w ostatnim roku wystawy czasowe o zasięgu krajowym (w sumie za pierwsze trzy) (4)

Brak

Zorganizowane w ostatnim roku wystawy czasowe o zasięgu regionalnym* (w sumie za pierwsze trzy) (2)

Muzeum Regionalne PTTK w Gorlicach: „Ignacy Łukasiewicz w Gorlicach” (marzec – wrzesień 2022), „Od forbotek do Wesela” (luty – kwiecień 2023), „Na straży bezpieczeństwa mieszkańców Ziemi Gorlickiej” (kwiecień – wrzesień 2023) (2)

Organizacja Nocy Muzeów w regionie na dużą skalę (ponad 10 placówek) (4)

Brak

Organizacja Nocy Muzeów w regionie na mniejszą skalę* (3-9 placówek) (2)

Dwór Karwacjanów w Gorlicach, Kasztel w Szymbarku, Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu (2)

Lokalne izby pamięci, ogólnodostępne prywatne kolekcje pamiątek (do trzech****) (1)

Izba Pamięci Grupy Rekonstrukcji historycznej „Gorlice 1915” w Gorlicach (1)

Dom Landaua w Bobowej (1)

Galeria Koronki Klockowej w Bobowej (1)

Izba Pamięci Iwana Rusenki w Ośrodku Kultury „Ruska Bursa” w Gorlicach (-)

Samodzielne prezentacje multimedialne (pierwsze dwie) (4)

Budka „nietelefoniczna” na Rynku w Gorlicach (4)

Przy wszystkich uwzględnionych powyżej muzeach i ekspozycjach **dodatkowe** punkty za:

Ekspozycje i prezentacje multimedialne (do dwóch) (2)

„Interaktywny Renesans” Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, oddział Kasztel w Szymbarku, Wirtualny spacer po Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu (2)

Wersje obcojęzyczne ekspozycji i prezentacji multimedialnych (do dwóch) (za każdą 1)

Brak

Ekspozycje i prezentacje albo samodzielne placówki muzealne związane tematycznie z innymi grupami narodowymi lub etnicznymi, dziejami innych państw lub narodów (za pierwsze dwie z objaśnieniami w innym języku) (3)

Muzeum Regionalne PTTK w Gorlicach: dział „Etnografia” prezentujący m.in. dorobek kulturowy Łemków (języki: angielski, niemiecki, słowacki, węgierski) (3)

Biblioteka Miejska w Bieczu – piwnice dawnej synagogi Szul: wystawa stała „Żydzi Bieczy – historia i zagłada”; opis ekspozycji wyłącznie w języku polskim⁵ (-)

Przewodniki elektroniczne (1)

Kasztel w Szymbarku – aplikacja mobilna – audioprzewodnik, Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu - beacony (1)

Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (do 2 języków za każdy) (1)

Beacony – język angielski, język niemiecki (2)

Przewodnicy obiektowi stali (2)

Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, oddziały Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach (2)

Przewodnicy obcojęzyczni obiektowi stali (za każdy język do trzech) (1)

Brak

*Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie** (1)*

Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach, Izba Pamięci Grupy Rekonstrukcji historycznej „Gorlice 1915” w Gorlicach, Dom Landaua w Bobowej, Galeria Koronki Klockowej w Bobowej (-)

Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie w przynajmniej 2 językach obcych (w braku stałych), za każdy język do trzech (1)

Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu – jęz. angielski (-)

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego muzeum (pierwsze 2) (po 2 pkt)

Brak

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania muzeum (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach – w poszczególnych oddziałach (Dwór Karwacjanów w Gorlicach, Kasztel w Szymbarku, Skansen w Szymbarku, Zagroda Maziarska w Łosiu, Cerkiew Greckokatolicka w Bartnem) organizowane są m.in. lekcje muzealne (o tematyce historycznej, etnograficznej, regionalnej, kulinarnej), warsztaty rękodzieła, zajęcia plastyczne (1)

Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu – lekcje muzealne, warsztaty (1)

⁵ W sierpniu 2023 r. ukazać się ma dwujęzyczny przewodnik po wystawie (w wersji polskiej i angielskiej).

Własny materiał informacyjny, wydany nie dawniej niż przed 5 laty (1)

Brak

Wersje obcojęzyczne własnego materiału informacyjnego (min. dwie wersje) (1)

Brak

Sklep muzealny otwarty w godzinach pracy muzeum (1)

Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach (1)

Przy muzeach o znaczeniu **krajowym** dodatkowe punkty za:

Opis zbiorów w językach obcych (1)

Brak

Pojedyncze eksponaty (kolekcje) o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch) (2)

Brak

Przy muzeach **regionalnych i lokalnych** punkty dodatkowe za:

Stałe godziny otwarcia (1)

Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach, Muzeum Przemysłu Naftowego i Etnografii w Libuszy, Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, oddziały Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach (1)

Pojedyncze eksponaty lub kolekcje o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch w sumie) (2)

Brak

Pojedyncze eksponaty o znaczeniu krajowym (najwyżej jeden) (1)

Brak

Każdą wystawę tematyczną stałą powyżej czterech (do dwóch w sumie) (1)

Muzeum Regionalne PTTK w Gorlicach: Historia Miasta, Bitwa pod Gorlicami, Sztuka, Przemysł Naftowy, Etnografia (1)

Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu: Sztuka sakralna Biecza, Tradycje aptekarskie Biecza, Z przeszłości muzycznej Biecza i Regionu, Kultura mieszczańska XIX-XX w. (Dom z basztą), Rzemiosło Biecza i regionu na przestrzeni wieków (Baszta Rajcowska), Z przeszłości harcerstwa w Bieczu (Baszta Kowalska), Kultura materialna, Dzieje miasta i regionu, Kultura umysłowa regionu bieckiego (Kromerówka), Średniowieczne narzędzia tortur (Turma) (1)

Własny materiał informacyjny, opracowania mniejsze (broшуry, foldery) (1)

Ulotki, broszury (1)

I.E. Eventy kulturowe:

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu międzynarodowym (7)

Brak

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6)

Gorlickie Konfrontacje Akordeonowe⁶ (6)

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)

Festiwal im. Zygmunta Haupta w Gorlicach (4)

Kromer Festival Biecz (4)

Lumen Art Festival w Gorlicach (-)

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu międzynarodowym (7)

Lemkowska Watra w Zdyni (7)

Międzynarodowy Festiwal Koronki Klockowej w Bobowej (7)

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu krajowym (do trzech) (6)

Brak

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu regionalnym (do trzech) (4)

Święto Rydza w Wysowej-Zdroju (4)

Lemkowsko-Pogórzański Jarmark Wielkanocny w Łosiu (4)

Festiwal 4 Strony Karpat w Gorlicach (4)

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu międzynarodowym (7)

Brak

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6)

Brak

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)

Piknik historyczny w Sękowej – rekonstrukcja Bitwy pod Gorlicami⁷ (4)

Rzadsze eventy kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu międzynarodowym (jeden) (4)

Brak

⁶ Jeden z najważniejszych w kraju konkurs akordeonowy, organizowany od 1995 r., w ramach imprezy odbywają się przesłuchania, wykłady, koncerty towarzyszące oraz koncert laureatów.

⁷ Wydarzenie organizowane od 2011 roku, w latach 2020 i 2021 nie odbyło się z uwagi na pandemię SARS-Cov-2, a w 2022 r. ze względu na wojnę na Ukrainie zrezygnowano z rekonstrukcji bitwy.

Regularne działanie na terenie regionu grup inscenizacji historycznej (za pierwsze dwie) (5)

Grupa Rekonstrukcji Historycznej „Gorlice 1915” (5)

Dodatkowy punkt przyznaje się za każdy dzień trwania danego eventu kultury masowej ponad 4 dni, (jednak nie więcej niż 3 punkty w sumie)

Międzynarodowy Festiwal Koronki Klockowej w Bobowej – łącznie 5 dni (1)

I.F. Funkcjonujące zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną/kulturową:

Z ofertą turystyczną (do dwóch) (2)

Brak

Z ofertą kulturową (do dwóch) (2)

Brak

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego zakładu (pierwsze 2) (po 2 pkt)

Brak

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania zakładu (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

Brak

Dodatek za obsługę w językach obcych: (minimum dwa języki obce) (za każdą ofertę) (1)

Brak

I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

ZOO, Akwaria, Parki Dzikich Zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech) (4)

Brak

Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym na terenie regionu (za każdy) (8)

Magurski Park Narodowy z Ośrodkiem Edukacyjno-Muzealnym im. Jana Szafrńskiego w Krempnej (8)

Park Krajobrazowy na terenie regionu (do trzech) (2)

Brak

Rezerwat przyrody na terenie regionu (poza parkami narodowymi i krajobrazowymi) (do trzech) (1)

Leśny rezerwat przyrody „Jelenia Góra” (Szymbark) (1)

Rezerwat przyrody nieożywionej „Kornuty” (gm. Sękowa) (1)

Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty) (4)

Brak

Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty) (2)

Brak

Park miejski duży kultywowany (pow. od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa) (2)

Park Miejski im. Wojciecha Biechońskiego w Gorlicach (2)

Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa) (1)

Brak

Park miejski mniejszy (powierzchnia od 1-4 ha) z obiektami sztuki** (za pierwszy) (1)

Brak

I.H. Szlaki kulturowe:

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki turystyczne o znaczeniu międzynarodowym (8)

Karpacko-Galicyski Szlak Naftowy (polsko-ukraiński szlak transgraniczny) (8)

Maziarski Szlak Turystyczny (polsko-słowacki szlak transgraniczny) (8)

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki o znaczeniu krajowym (za pierwsze trzy) (6)

Małopolski Szlak Architektury Drewnianej – 41 obiektów w regionie (6)

Szlak Cmentarzy I Wojny Światowej – 83 obiekty w regionie (6)

Szlak „Śladami Wschodniosłowiańskiej Tradycji” – 5 cerkwi w regionie (6)

Przebiegające przez region materialne lub realne szlaki turystyczne o znaczeniu regionalnym (za pierwsze dwa) (3)

Szlak Średniowiecznych Miasteczek Małopolski (3)

Śladami Żydów Małopolskich (3)

Małopolska Trasa UNESCO (-)

Szlak Kultury Wołoskiej (-)

Szlak Rzemiosła Małopolski (-)

Małopolska Trasa Smakoszy – szlak regionalnych karczm (-)

Materialne lub realne szlaki turystyczne w regionie (własne) (za pierwsze trzy) (3)

„Ten co złota w Ropie szukał, smołą się opłukał. Szlak pachnący naftą” Biecz – Libusza (3)

Trakt Maziarski – Łosie, Bielanka, Szymbark (3)

„Śladami lemkowskich zabytków” – szlak rowerowy (Gorlice – Sękowa – Owczary – Małastów – Przysłop – Nowica – Oderne – Kunkowa – Bielanka – Szymbark – Gorlice, długość szlaku 54 km) (3)

Materialne lub realne szlaki lub trasy w poszczególnych miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (3)

Szlak Kultury Żydowskiej w Bobowej (3)

Szlak katowski „Tam do kata...” w Bieczu (3)

„Śladami królowej Jadwigi” w Bieczu (3)

Wirtualne szlaki turystyczne, przebiegające przez teren regionu (za pierwsze trzy) (2)

Reading Małopolska. Literacka Małopolska (2)

Wirtualne trasy tematyczne w miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (1)

„Biecz literacki” (1)

Podziemne trasy turystyczne stale dostępne na terenie regionu (7)

Brak

Regularna oferta objazdu turystycznego z przewodnikiem (za pierwsze dwie trasy) (3)

Brak

Oferta objazdu turystycznego w przewodnikiem na zamówienie (za pierwsze dwie trasy) (1)

Małopolski Szlak Architektury Drewnianej (1)

Szlak Cmentarzy I Wojny Światowej (1)

Dodatkowe wersje językowe oferty objazdu z przewodnikiem (za dwie pierwsze) (1)

Język angielski (1)

Język niemiecki (1)

Kategoria II: Elementy obsługi turystycznej:

II.A. Informacja turystyczna:

Informacja turystyczna na miejscu, regularnie czynna (2)

Pawilon Historii Miasta Gorlice, Rynek 2 (2)

PTTK Oddział w Gorlicach, ul. Piłsudskiego 6 (-)

Punkt Informacji Turystycznej w Bieczu, Rynek 1 (-)

Informacja w językach obcych, (za każdy język do trzech) (1)

Język angielski (1)

Przewodnicy miejscy lub terenowi na zamówienie (3)

Przewodnicy beskidzcy, przewodnicy terenowi, przewodnicy PTTK (3)

Przewodnicy miejscy lub terenowi, (za każdy język do czterech) (1)

Język angielski (1)

Język niemiecki (1)

Aktualny własny materiał informacyjny wysokiej jakości na temat regionu lub jego miejscowości (ogólnie) (2)

Album „Gorlickie pejzaże” (2021 r.) (2)

Wersje obcojęzyczne materiału informacyjnego wysokiej jakości (każdy język do trzech) (1)

Album „Gorlickie pejzaże” (słowo wstępu w językach: angielskim, niemieckim, słowackim i węgierskim) (3)

Pozostały aktualny materiał informacyjny: (1)*

Wydawnictwa Urzędu Miasta Gorlice, Punktu Informacji Turystycznej w Bieczu – foldery, ulotki, mapy (1)

Wersje obcojęzyczne pozostałego materiału informacyjnego (od dwóch języków) (1)*

Język angielski, język niemiecki (1)

II.B. Infrastruktura turystyczna:

Hotele 5, 4, 3, 2, 1-gwiazdkowe, hostele, schroniska, kwatery zorganizowane – (za pierwsze dwa obiekty każdej kategorii) (2)

*Hotel Lord*** Gorlice (2)*

*Hotel Pod Chełmem*** Ropa (2)*

*Hotel Ostoja*** Bobowa (-)*

*Hotel Mimoza** Libusza (2)*

*Hotel Restauracja Grodzka** Biecz (2)*

Pensjonat „Emilia” w Wysowej-Zdroju (2)

Pensjonat „Willa Anna-Maria” w Wysowej-Zdroju (2)

Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy „U Zosi” w Zdyni (2)

Gospodarstwo agroturystyczne „Dom na Łąkach” w Izbach (2)

Gospodarstwo agroturystyczne „Swystowy Sad” w Ropkach (2)

Camping „Hyża” w Zdyni (2)

Schronisko Magura Małastowska (2)

Schronisko młodzieżowe w internacie Zespołu Szkół Zawodowych w Bobowej (2)

Istniejąca oferta pakietowa hoteli z usługami turystycznymi (za pierwsze dwie oferty w różnych klasach) (1)

Instytut Zdrowia Człowieka Uzdrowisko Wysowa nad Parkiem (oferta wycieczek autokarowych z przewodnikiem, jazdy konnej w terenie, przejażdżek bryczką i kuligów) (1)

Restauracje z autentyczną kuchnią regionalną (za pierwszy obiekt) (3)

„Gościnna Chata” – Regionalna Karczma Łemkowska w Wysowej-Zdroju (3)

Restauracje z autentyczną krajową kuchnią tradycyjną (za pierwszy inny obiekt) (2)

Restauracja „Sękowski Dwór” w Sękowej (2)

Inne restauracje (za pierwszy obiekt) (1)

Restauracja Grodzka w Bieczu (1)

Dodatkowe punkty za historyczne wnętrza restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

Restauracja i kawiarnia „U Becza” w Bieczu (1)

Dodatkowe punkty za ofertę kulturową w restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

Restauracja Dark Pub w Gorlicach z salą muzyczną Jazz Club (1)

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 22 (za pierwszą) (1)

Brak

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 24 (za pierwszą) (1)

Brak

Bistra, bary (za pierwszy obiekt) (1)

Restauracja Dworcowa w Gorlicach (1)

Możliwość wynajęcia na miejscu autokaru, minibusa, samochodu (za pierwsze dwie oferty) (2)

Firma Przewozowa Gromalus w Uściu Gorlickim – wynajem autokarów i busów (2)

GR Rent24 Gorlice – wypożyczalnia samochodów osobowych (2)

II.C. Infrastruktura komunikacyjna:

Lotnisko z połączeniami międzynarodowymi w odległości mniej niż 50 km od centrum regionu (1 godzina na dotarcie) (4)

Port Lotniczy Kraków-Balice (ok. 150 km, >1 h – DW 980 i autostrada A4) (-)

Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka (ok. 115 km, >1 h – DK 28 i autostrada A4) (-)

Lotnisko z połączeniami krajowymi* w odległości mniej niż 50 km od centrum regionu (3)

Brak

Duży dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (3)

Brak

Inny* dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Dworzec kolejowy w Bieczu (2)

Gorlice Zagórzany (-)

Dworzec autobusowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Brak

Przystanek* autobusowy na miejscu (za pierwszy) (1)

Pętla autobusowa w Bieczu przy ul. Kolejowej (1)

Port pasażerski morski na miejscu (za pierwszy) (3)

Brak

Czynna przystań* pasażerska morska lub rzeczna (za pierwszą) (1)

Brak

Autostrada lub droga szybkiego ruchu w odległości mniej niż 20 km (za pierwsze dwie) (4)

Autostrada A4: Jędrzychowice – Wrocław - Katowice - Kraków – Bochnia – Brzesko – Tarnów – Rzeszów – Korczowa (4)

Droga ekspresowa lub droga główna krajowa w odległości mniej niż 10 km (za pierwsze dwie) (2)

Droga krajowa nr 28: Zator – Medyka (granica państwa - UA) (2)

Inne połączenie* bez utrudnień dla autokarów (za pierwsze dwa) (1)

Droga wojewódzka nr 977: Tarnów – Konieczna (granica państwa – SK) (1)

Droga wojewódzka nr 979: Moszczenica – Zagórzany (1)

Droga wojewódzka nr 980: Jurków – Biecz (-)

Droga wojewódzka nr 993: Gorlice – Dukla (-)

Obecność komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)

Miejski Zakład Komunikacyjny Sp. z o.o. w Gorlicach (2)

Kursy nocne komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)

Brak

Całodobowa oferta taxi na miejscu (1)

Oferta taxi dostępna w większości miejscowości w regionie, m.in. w Gorlicach, Bieczu, Bobowej, Wysowej-Zdroju (1)

Oferta powozów, bryczek i inna retro na zamówienie (za pierwszą ofertę) (1)

Trakt Maziarski – trasa przewozów turystów tradycyjnym konnym wozem maziarskim z Łosiów przez Bielankę do Szymbarku (1)

Ośrodek „Stara Cegielnia” w Gładyszowie – oferta m.in. kuligów i przejażdżek bryczką (-)

Stadnina Koni Huculskich „Gładyszów” – oferta kuligów, przejażdżek bryczkami po terenach łemkowszczyzny (-)

II.D. Promocja turystyczna:

Samodzielny udział regionu lub wchodzących w jego skład miejscowości, gmin lub obiektów w światowych prestiżowych targach turystycznych (za każde stoisko w roku do trzech) (3)

Brak

Samodzielny udział regionu lub innych podmiotów (jak wyżej) w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech) (2)

Międzynarodowe Targi Turystyki Weekendowej „Atrakcje Regionów” w Chorzowie 10-12.06.2022 (Miasto Gorlice, marka lokalna Karpating) (2)

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ostatnim roku) (1)

Brak

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej w ostatnich 2 latach (2)

Październik 2021 – wizyta studyjna dziennikarzy turystycznych zorganizowana przez Urząd Miasta Gorlice w ramach promocji m.in. „Roku Ignacego Łukasiewicza” (2022 r.) (2)

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej związanej z turystyką w ciągu ostatniego roku (1)

Brak

Kategoria III: Pozostała oferta czasu wolnego:

III.A. Instytucje Kultury

Teatr stały (za pierwszy obiekt) (3)

Brak

Filharmonia na miejscu (3)

Brak

Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwszą ofertę) (2)

Brak

Sezonowa oferta teatralna lub muzyczna** (za pierwsze dwie) (1)

Koncerty muzyki poważnej w ramach „Mistrzowskich Kursów Muzycznych w Gorlicach” (1)

Letnie koncerty muzyki rozrywkowej w amfiteatrze w Wysowej-Zdroju (1)

Opera na miejscu (2)

Brak

Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwszą ofertę) (2)

Brak

Kino stałe (za pierwszy obiekt) (2)

Kino „Kolory” w Gorlicach (2)

Kino „Farys” w Bieczu (-)

III.B. Atrakcje krajobrazowe:

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie regionu (2)

Zielony szlak im. Wincentego Pola z Wysowej przez Kozie Żebro (847 m n.p.m.) na Magurę Małastowską (813 m n.p.m.) (2)

Jeziora (zdatne do kąpiei, dostępne) ze szlakami pieszymi/rowerowymi (pierwszy akwen) (2)

Jezioro Klimkówka (2)

Brzeg morski na terenie regionu (3)

Brak

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa) (1)

Dąb „Aleksander” w Gorlicach (1)

Dąb szypułkowy „Pagorzyniek” w Pagorzynie (gm. Lipinki) (1)

Źródło siarczane „Mirki” w Małastowie (-)

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie) (1)

Wieża wiertniczo-widokowa w Skansenie Przemysłu Naftowego „Magdalena” w Gorlicach (1)

Wieża widokowa na Ferdlu w Wapiennem (gm. Sękowa) (1)

Wieża ratuszowa w Gorlicach (-)

Wieża ratuszowa w Bieczu (-)

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad regionem lub miejscowością (za pierwszą) (3)

Magic Fly – loty widokowe na paralotni m.in. nad Beskidem Niskim (3)

III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna:

Baseny kryte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt) (2)

Ośrodek Sportu i Rekreacji w Gorlicach – kryta pływalnia „Fala” (2)

Baseny otwarte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt przy braku basenu krytego) (1)

Brak

Plaże morskie ogólnodostępne, plaże jeziorne, rzeczne – (za pierwszy obiekt) (2)

Plaża nad jeziorem Klimkówka (2)

Stała oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (2)

Szkoła Języków Obcych Awalon w Gorlicach – nauczane języki: angielski, niemiecki, hiszpański, francuski i rosyjski (2)

Sezonowa* oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (1)

Brak

Stałe centra sportowe z ofertą ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (2)

Ośrodek Sportu i Rekreacji w Gorlicach (kryta pływalnia, hala sportowa, stadion, korty tenisowe, boisko do siatkówki plażowej, skate-park) (2)

Sezonowe* centra sportowe z ofertą ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (1)

Orlik w Wysowej-Zdroju (-)

Stadiony sportowe (za pierwszy obiekt) (1)

Stadion sportowy OSIR w Gorlicach (1)

Szkoły i szkolenia sportowe ogólnodostępne (jeździeckie, lotnicze, inne) (pierwsze dwa) (1)

Ośrodek „Stara Cegielnia” w Gładyszowie – nauka jazdy konnej, wycieczki i rajdy konne (1)

Stadnina Koni Huculskich „Gładyszów” w Regietowie (lipiec-sierpień dodatkowo w Gładyszowie) – nauka jazdy konnej, wycieczki i rajdy konne (1)

Lodowiska ogólnodostępne stałe (za pierwszy obiekt)

Brak

Lodowiska sezonowe* (za pierwszy obiekt) (1)

Lodowisko GORTOR w Gorlicach (1)

„Biały Orlik” w Wysowej-Zdroju (-)

Kategoria IV: Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:**IV. A. Instytucje w regionie:**

Obecność uniwersytetu w regionie (za pierwszy) (4)

Brak

Obecność innej uczelni wyższej w regionie (za pierwsze dwie) (2)

Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie – Wydział Zamiejscowy w Gorlicach (2)

Obecność siedziby władz państwowych (5)

Brak

Obecność siedziby władz wojewódzkich (2)

Brak

IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej w regionie:

Oficjalne kurorty (za pierwsze trzy miejscowości) (4)

Uzdrowisko Wysowa-Zdrój (4)

Uzdrowisko Wapienne (4)

Sanatoria i ogólnodostępne ośrodki rehabilitacji (punkty za pierwsze dwa obiekty) (2)

Sanatorium Uzdrowiskowe Glinik w Wysowej-Zdroju (2)

Ośrodek Wczasowo-Leczniczy w Wapiennem (2)

IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie:

Regularne organizowanie imprez targowych o przynajmniej krajowym zasięgu (2)

Brak

Obecność krajowych central wielkich firm w regionie (za pierwsze trzy) (2)

Brak

Całoroczne centra konferencyjne (za pierwszy obiekt) (3)

Ośrodek Konferencyjno-Wystawienniczy „Kasztel w Szymbarku” (3)

*Hotel Jaśmin*** w Regietowie (-)*

IV.D. Oferta shoppingu w regionie:

Galeria zakupów o znaczeniu regionalnym (za pierwszy obiekt) (4) za jeden następny (2)

Galeria Gorlicka (4)

Centrum handlowe Go! Park w Gorlicach (2)

Autoryzowany punkt sprzedaży specyficznych produktów regionalnych z patentem europejskim (za pierwszy obiekt) (2)

Brak

Autoryzowany punkt sprzedaży specyficznych produktów regionalnych znanych na skalę krajową (za pierwszy obiekt) (1),

Brak

Deptak handlowy (za pierwszy) (2)

Brak

IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów:

Istnienie zagranicznych związków partnerskich regionu lub jego miejscowości (pierwsze cztery) (1)

Gorlice – Bardejov (Słowacja) (1)

Gorlice – Kałusz (Ukraina) (1)

Gorlice – Nyíregyháza (Węgry) (1)

Gorlice – Pápa (Węgry) (1)

Biecz – Sucha Góra (Czechy) (-)

Biecz – Budakeszi (Węgry) (-)

Biecz – Koszyce (Słowacja) (-)

Biecz – Gelnica (Słowacja) (-)

Biecz – Rohatyn (Ukraina) (-)

Biecz – Nowodnistrowsk (Ukraina) (-)

Podsumowanie:

kategoria I: 506

kategoria II: 72

kategoria III: 27

kategoria IV: 27

Łącznie: 632

Tabela 1. Zestawienie punktacji dla powiatu gorlickiego w zakresie turystyki kulturowej

Kategoria	Podkategoria	Liczba uzyskanych punktów	Maksymalna liczba punktów
I. Potencjalne cele turystyki kulturowej	I.A. Zabytki	224	473
	I.A. a) Obiekty sakralne	46	122
	I.A. b) Zamki i pałace	5	108
	I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne	85	140
	I.A. d) Obiekty militarne	1	18
	Punkty dodatkowe	87	85
	I.B. Miejsca historyczne lub znaczące	74	168
	I.B. a) Budowle historyczne i monumenty	47	102
	I.B. b) Cmentarze historyczne	26	56
	I.B. c) Budowle współczesne	1	10
	I.C. Pojedyncze dzieła sztuki	20	72
	I.D. Muzea i wystawy	61	205
	I. E. Eventy kulturowe	50	150
	I.F. Zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną	0	16
	I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza	12	53
	I.H. Szlaki kulturowe	65	106
	<i>RAZEM za kategorię I</i>	506	1243
II. Elementy obsługi turystycznej	II.A. Informacja turystyczna	15	17
	II.B. Infrastruktura turystyczna	38	51
	II.C. Infrastruktura komunikacyjna	15	32
	II.D. Promocja turystyczna	4	20
	<i>RAZEM za kategorię II</i>	72	120
III. Pozostała oferta czasu wolnego	III.A. Instytucje kultury	4	13
	III.B. Atrakcje krajobrazowe	11	14
	III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna	12	13
	<i>RAZEM za kategorię III</i>	27	39
IV. Inne czynniki wspierające turystykę kulturową	IV. A. Instytucje w regionie	2	15
	IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej	12	16
	IV.C. Oferta turystyki biznesowej	3	11
	IV.D. Oferta shoppingu	6	11
	IV.E. Zagraniczne partnerstwa miast i regionów	4	4
	<i>RAZEM za kategorię IV</i>	27	57
SUMA (WSZYSTKIE KATEGORIE)		632	1459

III. Ocena powiatu gorlickiego z punktu widzenia turystyki kulturowej

Powiat gorlicki to mikroregion położony w południowo-wschodniej części Małopolski, sąsiadujący z powiatem nowosądeckim, tarnowskim i jasielskim (województwo podkarpackie), a od wschodu i południa – z Republiką Słowacką. Tworzą go: Gorlice (miasto), Biecz (gmina miejsko-wiejska), Bobowa (gmina miejsko-wiejska) oraz siedem gmin wiejskich (Gorlice, Lipinki, Łużna, Moszczenica, Ropa, Sękowa, Uście Gorlickie). Powiat gorlicki zajmuje ponad 966 km², zamieszkuje go ok. 108,5 tys. mieszkańców (dane na 31.12.2020 r.). Krajobraz kulturowy tego regionu kształtowały na przestrzeni stuleci kontakty handlowe, współistnienie różnych grup etnicznych (Polaków, Żydów, Łemków), a od XIX wieku również rozwój przemysłu związanego z wydobywaniem i przetwarzaniem ropy naftowej.

Przeprowadzona analiza wykazała, iż powiat gorlicki posiada wielki potencjał turystyczno-kulturowy, o czym świadczą punkty (506) uzyskane w kategorii I „Potencjalne cele turystyki kulturowej” (za mikroregion o wielkim potencjale uznaje się powiat, który uzyskał ponad 450 punktów w tej kategorii).

Omawiany region posiada zabytki wysokiej rangi, wśród których na szczególną uwagę zasługują wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO kościoły: Świętych Apostołów Filipa i Jakuba w Sękowej oraz Świętego Michała w Binarowej (wpis z 2003 r. – „Drewniane kościoły południowej Małopolski”) i cerkwie: Świętej Paraskewy w Kwiatoniu, Świętego Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych oraz Opieki Bogarodzicy w Owczarach (seryjny wpis transgraniczny z 2013 r. – „Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat”). W 2016 r. cmentarz wojskowy nr 123 Łużna – Pustki uzyskał Znak Dziedzictwa Europejskiego (ang. *European Heritage Label*, fr. *Label du patrimoine européen*). Z kolei kościół parafialny pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Szalowej (gm. Łużna) na mocy rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 22 listopada 2017 r. (Dz. U. poz. 2251) został uznany za pomnik historii – w celu zachowania „ze względu na wartości historyczne, artystyczne i naukowe oraz autentyczność substancji, późnobarokowego kościoła o spójnym z architekturą, niezwykle bogatym wystroju i wyposażeniu wnętrza, stanowiącego wybitny przykład adaptacji rozwiązań stylowych monumentalnej architektury sakralnej do możliwości budownictwa drewnianego”. Dodatkowo około dwieście obiektów położonych na terenie powiatu gorlickiego wpisanych jest do Rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego (wśród nich m.in.

kościół, cerkwie i zespoły sakralne, kaplice, cmentarze wojenne, domy mieszkalne i zabudowania gospodarcze).

Potencjał turystyki kulturowej powiatu gorlickiego, oprócz zabytków materialnych, buduje również jego historia (przede wszystkim okres I wojny światowej i stoczonej w dniach 2-5 maja 1915 r. bitwy gorlickiej, która była przełomowym starciem wojsk niemieckich i austrowęgierskich z oddziałami rosyjskimi; nazywana w literaturze „małym Verdun” – doprowadziła do przerwania frontu rosyjskiego), pamiątki związane z początkami przemysłu naftowego i działalnością Ignacego Łukasiewicza (1822-1882), tradycje wielokulturowości (Łemkowie, Żydzi, Pogórzanie) oraz niematerialne dziedzictwo kulturowe (3 marca 2023 r. na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego wpisana została „Bobowska koronka klockowa” jako przekazywana z pokolenia na pokolenie i nadal kultywowana tradycja, popularna co najmniej od 2. połowy XIX w.).

Największą w omawianym powiecie placówką muzealną jest Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, które posiada cztery oddziały: Galerię Sztuki „Dwór Karwacjanów” w Gorlicach, Skansen Wsi Pogórzańskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku, Zagrodę Maziarską w Łosiu oraz Dwór obronny w Szymbarku. Udostępniają one zwiedzającym eksponaty związane z historią regionu, etnografią, sztuką (m.in. ludową, rzemiosłem artystycznym) oraz dawną architekturą i budownictwem (skanseny). Ponadto zwiedzający mogą skorzystać z zajęć edukacyjnych – organizowanych cyklicznie warsztatów rękodzieła i lekcji muzealnych. Z dziejami Gorlic, historią przemysłu naftowego, jak również zbiorami etnograficznymi (w tym związanymi z tradycjami Pogórzan i Łemków) można się zapoznać, odwiedzając Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach. Podczas zapytań waloryzacyjnych ustalono, iż najlichnieszą grupą turystów zagranicznych odwiedzającą tę placówkę są Węgrzy. Z uwagi na brak przewodników obiektowych obcojęzycznych (zarówno stałych, jak i na zamówienie), opracowano opisy zbiorów w językach: angielskim, niemieckim, słowackim i węgierskim, które są udostępniane zwiedzającym na życzenie. Dodatkowo do końca sierpnia 2023 r. ma powstać aplikacja mobilna (elektroniczny przewodnik) – w wersji testowej po polsku, a docelowo również w innych językach. W zabytkowych budynkach starówki Biecha mieści się Muzeum Ziemi Bieckiej. W renesansowej „Kromerówce” na ekspozycji stałej przedstawiona jest historia miasta i okolic oraz pamiątki związane z jego mieszkańcami (m.in. Marcinem Komerem i Wacławem

Potockim). „Dom z Basztą” prezentuje historię aptekarstwa oraz zbiory historyczne (muzyka, rzemiosło artystyczne, kultura mieszczańska). W średniowiecznej Baszcie Kowalskiej mieści się galeria malarstwa współczesnego oraz wystawa „Historia harcerstwa bieckiego w latach 1911-1939”. Dużym zainteresowaniem turystów cieszy się Turma pod wieżą ratuszową – jest to więzienie, z autentycznymi lochami z czasów średniowiecza, kiedy to Biecz był drugim obok Krakowa miastem posiadającym „prawo miecza” (skazywania na karę śmierci i wykonywania jej). Urząd kata, czyli Mistrza Świętej Sprawiedliwości, według źródeł historycznych funkcjonował w Bieczu od XIV do XVIII wieku. W latach 2020-2021 Gmina Biecz realizowała projekt „Mistrz świętej sprawiedliwości na karpackich szlakach beskidników Biecz – Bardejów”, w ramach którego wzbogacono ekspozycję.

Jeśli chodzi o eventy kulturowe, biorąc pod uwagę wielkość regionu, ofertę należy ocenić jako atrakcyjną i różnorodną. W Gorlicach od 1995 r. organizowany jest jeden z najważniejszych w kraju konkurs akordeonowy – Gorlickie Konfrontacje Akordeonowe (przesłuchania, wykłady, koncerty towarzyszące oraz koncert laureatów). Muzyka klasyczna, alternatywna i jazz to gatunki, których można posłuchać na koncercie finałowym w ramach Lumen Art Festival w Gorlicach (w wykonaniu orkiestry stworzonej przez studentów i uczniów szkół muzycznych pracujących na tygodniowych warsztatach). Miłośnikom muzyki folkowej dedykowany jest festiwal „4 Strony Karpat” organizowany cyklicznie w Gorlicach – na przełomie sierpnia i września. Od 2015 r. z inicjatywy pisarza Andrzeja Stasiuka w Gorlicach organizowany jest Festiwal im. Zygmunta Haupta. W czasie pięciodniowego wydarzenia odbywają się spotkania autorskie i tematyczne z pisarzami, literaturoznawcami i dziennikarzami, wystawy, pokazy filmów, czytane są opowiadania patrona festiwalu. Oprócz upamiętnienia Zygmunta Haupta (1907-1975) i upowszechniania jego twórczości, organizatorzy imprezy kładą nacisk m.in. na promowanie autorów utrwalających tożsamość kulturową oraz „wartościowych zjawisk współczesnej literatury i sztuki”. Wśród mieszkańców ziemi gorlickiej żywa jest pamięć o wydarzeniach z maja 1915 r. Dla upamiętnienia bitwy, która doprowadziła do przełamania frontu rosyjskiego przez połączone wojska niemieckie i austrowęgierskie od 2011 r. organizowany jest piknik historyczny połączony z oddaniem hołdu poległym spoczywającym na cmentarzach wojennych w miejscowościach regionu, modlitwą ekumeniczną w ich intencji oraz widowiskiem – rekonstrukcją bitwy pod Gorlicami. W latach 2020 i 2021 piknik historyczny nie

odbył się z uwagi na pandemię SARS-Cov-2, a w 2022 r. ze względu na wojnę na Ukrainie zrezygnowano z rekonstrukcji bitwy. W 2023 r. impreza powróciła w dawnym kształcie, zobaczyć można było samolot z epoki, wziąć udział w grach, degustować potrawy regionalne.

Ważnym eventem kultury masowej jest Łemkowska Watra w Zdny – to trzydniowy festiwal organizowany przez Zjednoczenie Łemków cyklicznie od 1990 r. pod koniec lipca (wcześniej, od 1983 r. odbywały się mniejsze spotkania w formie warsztatów artystycznych w Czarnej koło Uścia Gorlickiego, Hańczowej i Bartnem), na który przybywają Łemkowie z całego świata, zgodnie z zamierzeniem organizatorów, aby Watra integrowała potomków osób wypędzonych z terenów Beskidu Niskiego w ramach Akcji „Wisła”. Impreza cieszy się dużym zainteresowaniem wśród turystów z Polski, ale też ze Słowacji, Austrii, Węgier, Ukrainy, Kanady czy Stanów Zjednoczonych. Oprócz koncertów muzyki folkowej, ludowej, rockowej i jazzowej, w ramach eventu odbywają się konkursy, pokazy rzemiosł, a przede wszystkim prowadzone są rozmowy pozwalające zacieśniać relacje międzykulturowe i transgraniczne. Kolejną wartą omówienia imprezą jest organizowany od 2000 r. Międzynarodowy Festiwal Koronki Klockowej w Bobowej, w którym uczestniczą koronczarki z różnych części świata (Słowacja, Węgry, Niemcy, Czechy, Belgia, Holandia, Kanada, Argentyna, Indie), prezentując swoje wyroby – obrusy, serwetki, stroje, biżuterię (kolczyki, naszyjniki) czy torebki. W czasie festiwalu odbywają się wystawy, pokaz mody, prelekcje, warsztaty dla początkujących, a centralnym jego punktem jest Ogólnopolski Konkurs Koronek Klockowych. Na przełomie lipca i sierpnia, cyklicznie od 2015 r. organizowany jest Kromer Festival Biecz, podczas którego można wziąć udział w darmowych koncertach wirtuozów z Polski i innych krajów europejskich, prezentujących utwory powstałe od średniowiecza do klasycyzmu. Koncerty odbywają się w kościołach w Bieczu (kolegiata Bożego Ciała i kościół oo. Franciszkanów) oraz w kościele Św. Michała Archaniola w Binarowej. W ramach festiwalu można skorzystać z dodatkowej oferty: spacerów z przewodnikiem po Bieczu, prelekcji i warsztatów popularyzujących dziedzictwo kulturowe miasta i regionu.

Położenie geograficzne na pograniczu Beskidu Niskiego i Pogórza Ciężkowickiego sprawia, że powiat gorlicki posiada bogatą ofertę przyrodniczą. Część gmin Sękowa i Uście Gorlickie stanowi obszar Magurskiego Parku Narodowego, na terenie którego działa Ośrodek Edukacyjno-Muzealny im. Jana Szafrńskiego

w Krempnej. Ochroną prawną objęty jest również leśny rezerwat przyrody Jelenia Góra w Szymbarku oraz rezerwat przyrody nieożywionej Kornuty (gm. Sękowa). Rozległe tereny zielone z infrastrukturą w postaci oznakowanych ścieżek i szlaków (górskich, konnych, rowerowych), przy których znajdują się zabytki oraz historycznie i kulturowo znaczące miejsca, współtworzą potencjał turystyczny regionu.

Przez powiat gorlicki przebiega wiele szlaków kulturowych, w tym dwa transgraniczne, o znaczeniu międzynarodowym: Karpacko-Galicyjski Szlak Naftowy (miejscowości w regionie: Gorlice, Ropica Polska, Szymbark, Ropa, Łosie, Bielanka, Siary, Sękowa, Kryg, Kobylanka, Lipinki, Libusza, Zagórzany; poza regionem: Jasło, Krosno, Sanok, Ustrzyki Dolne oraz miejscowości na Ukrainie: Borysław, Drohobycz i Lwów) oraz Maziarski Szlak Turystyczny (miejscowości powiatu gorlickiego: Łosie, Nowica, Przysłop, Gładyszów, Zdynia, Konieczna, Stebnik, Blechnarka, Wysowa, Ropki, Hańczowa, Uście Gorlickie, Klimkówka oraz Kraj Preszowski na Słowacji: Chmelova, Zborov, Bardejovskie Kupele). W regionie znajduje się 41 obiektów będących na Małopolskim Szlaku Architektury Drewnianej (m.in. wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO kościoły w Binarowej i Sękowej oraz cerkwie greckokatolickie i prawosławne w Brunarach Wyżnych, Kwiatoniu i Owczarach, zabudowa łemkowska wsi Bartne w gminie Sękowa i wiele innych zabytków drewnianych), 83 obiekty na Szlaku Cmentarzy I Wojny Światowej (7 w Gorlicach, na terenach pozostałych gmin odpowiednio: Biecz - 10, Bobowa - 8, gmina wiejska Gorlice - 6, Lipinki - 4, Łużna - 4, Moszczenica - 5, Ropa - 2, Sękowa - 23. Uście Gorlickie - 14). W latach 2017-2022 Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska realizowała finansowany z Funduszy Europejskich projekt „Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe – konserwacja, renowacja i digitalizacja drewnianych cerkwi i ich wyposażenia w Małopolsce, na Podkarpaciu, Lubelszczyźnie i Podlasiu”, w ramach którego powstał serwis internetowy zawierający opisy, fotografie, filmy i wirtualne wycieczki po zabytkach architektury prawosławnej oraz wytyczony został szlak turystyki kulturowej „Śladami Wschodniosłowiańskiej Tradycji”. Jedną z proponowanych tras przebiega przez powiat gorlicki i obejmuje następujące cerkwie: Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Rozdzielu (gm. Lipinki), św. Apostoła Łukasza w Kunkowej (gm. Uście Gorlickie), Opieki Matki Bożej w Wołowcu (gm. Sękowa), św. Bazylego Wielkiego w Koniecznej (gm. Uście Gorlickie), św. Archanioła Michała w Wysowej-Zdroju (gm. Uście Gorlickie). Oprócz wymienionych szlaków o znaczeniu krajowym przez teren powiatu gorlickiego przebiegają również

szlaki regionalne, np. Szlak Średniowiecznych Miasteczek Małopolski (Bobowa), Śladami Żydów Małopolskich (synagoga i kirkut w Bobowej), Małopolska Trasa UNESCO (Sękowa, Binarowa, Brunary Wyżne, Kwiatonów, Owczary), Szlak Kultury Wołoskiej (pętla rowerowa wiodąca przez zachodnią część Beskidu Niskiego), Reading Małopolska – Literacka Małopolska (Biecz, Kwiatonowice w gm. Gorlice, Wołowiec w gm. Sękowa), Szlak Rzemiosła Małopolski (Krzywa w gm. Sękowa – krywulki, Ropica Górna w gm. Sękowa – snycerstwo, Bobowa – koronkarstwo, Bielanka w gm. Gorlice – diegciarstwo), Małopolska Trasa Smakoszy – szlak regionalnych karczm („Gościniec Dworski”*** w Ropie, „Gościńska Chata”*** w Wysowej-Zdroju, „Gospoda Magurska”* w Małastowie, „Huculanka”* w Regietowie). Również poszczególne miejscowości tworzą własne szlaki i trasy turystyczne związane z dziedzictwem historycznym i kulturowym, np. „Ten co złota w Ropie szukał smołą się opłukał. Szlak pachnący naftą” (Biecz, Libusza), Trakt Maziarski (Łosie, Bielanka, Szymbark), Szlak Kultury Żydowskiej (Bobowa), Szlak katowski „Tam do kata...” (Biecz), Śladami królowej Jadwigi w Bieczu, Biecz literacki.

Podsumowując kategorię I „Potencjalne cele turystyki kulturowej”, należy zaznaczyć, iż wiele obiektów można zwiedzać samodzielnie, korzystając z aplikacji mobilnych, co z pewnością ułatwia lepsze ich poznanie. Wzór stanowi aplikacja „Karpating” z opisami położonych w Beskidzie Gorlickim miejsc i obiektów atrakcyjnych turystycznie, propozycjami tras pieszych i rowerowych, mapą, nawigacją i skanerem kodów QR. Ze strony internetowej Lokalnej Grupy Działania Beskid Gorlicki można pobrać audioprzewodniki po Bobowej, Zagrodzie Maziarskiej w Łosiu i Skansenie Wsi Pogórzańskiej im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku (w trzech wersjach językowych: polskiej, słowackiej i angielskiej). W 35 obiektach w regionie (w miejscowościach: Bartne, Biecz, Binarowa, Bodaki, Brunary, Libusza, Łosie, Łuzna, Sękowa, Szymbark, Uście Gorlickie, Wapienne, Wołowiec) działają beacons. Aplikacja mobilna „Kościół w Szalowej” to multimedialny przewodnik na smartfony, z fotografiami (w formie wirtualnego spaceru), opisami i audiodeskrypcją w dwóch wersjach językowych (polska i angielska). Z kolei w aplikacji „Park miejski w Gorlicach” można znaleźć informacje o historii parku, występującej w nim florze i faunie, pomnikach, propozycje tras spacerowych (mapy), a także krótki opis miasta. W Gorlicach wytyczony został również szlak obiektów z kodami QR, którymi opatrzone zostały najbardziej atrakcyjne miejsca i zabytki: Ratusz, rynek z zabytkowymi kamieniczkami, bazylika p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny,

najstarsza kapliczka przy ul. Krętej (z XVII w.), miejsce zapalenia pierwszej na świecie ulicznej lampy naftowej na skrzyżowaniu ulic Węgierskiej i Kościuszki oraz Dwór Karwacjanów.

W kategorii II „Elementy obsługi turystycznej” powiat gorlicki uzyskał 72 punkty (na 120). W regionie działają punkty informacji turystycznej (Gorlice, Biecz), w których dostępne są materiały w formie ulotek i folderów, a po zabytkach i obiektach oprowadzają przewodnicy beskidzcy i terenowi, również w językach obcych. Infrastrukturę noclegową tworzą głównie hotele trzy- i dwugwiazdkowe, ale też liczne pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne czy schroniska turystyczne i campingi. W karczmach i restauracjach można spróbować potraw regionalnych, w tym tradycyjnych dań kuchni łemkowskiej. Powiat gorlicki jest dobrze skomunikowany z największymi miastami w Małopolsce (Kraków, Tarnów, Nowy Sącz) – drogą krajową nr 28 oraz drogami wojewódzkimi bez utrudnień dla autokarów. W regionie działają przedsiębiorstwa oferujące wynajęcie autokarów, busów i samochodów osobowych, w większości miejscowości dostępne są całonocowe taksówki. Dla turystów przygotowane są również atrakcje w postaci przewozów tradycyjnym wozem maziarskim, kuligi, przejażdżki bryczkami oraz rajdy konne. Rok 2022 uchwałą Sejmu RP został ustawiony Rokiem Ignacego Łukasiewicza, w związku z przypadającą w nim 200. rocznicą urodzin oraz 140. rocznicą śmierci twórcy światowego przemysłu naftowego. Z tej okazji odbyło się wiele imprez poświęconych jego życiu i działalności, ale również promujących Gorlice jako „Miasto Światła” (wykłady i prelekcje, wystawy, zajęcia edukacyjne, plener malarski, widowiska multimedialne), w przygotowanie których zaangażowało się wiele instytucji (m.in. Województwo Małopolskie, Urząd Miejski w Gorlicach, Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów, Miejska Biblioteka Publiczna, placówki oświatowe i stowarzyszenia). W ramach obchodów Roku Ignacego Łukasiewicza przed gorlickim ratuszem stanęła trzymetrowa lampa naftowa, wydana została bajka edukacyjna dla najmłodszych „Cudowna lampa Łukasiewicza”. Na jednej z kamienic przy ul. Wąskiej odsłonięto mural przedstawiający wynalazcę, a na rynku ustawiono budkę „nietelefoniczną”, w której turyści mogą posłuchać (nagranych po polsku i po angielsku) ciekawostek o mieście i regionie (tematy: Skandal w regionie i zakupy dla młodej żony, Beskidnicy i kaci, O obciętych głowach i wielkiej kolekcji motyli, Miasto światła – kraina czarnego złota, Życiodajne światło, Śladami nieobecnych, Skarby Ziemi Gorlickiej, O słynnym cadyku i wielkim żydowskim weselu, Elik sir

długowieczności, Dalsze sprawunki – wsie łemkowskie). O wydarzeniach w Gorlicach informowały zarówno lokalne, jak i ogólnopolskie rozgłośnie radiowe oraz portale internetowe. Wcześniej, w październiku 2021 r. Urząd Miasta Gorlice zorganizował wizytę studyjną dziennikarzy turystycznych w ramach promocji Roku Ignacego Łukasiewicza, a w czerwcu 2022 r. Miasto Gorlice i marka lokalna Karpating wzięły udział w Międzynarodowych Targach Turystyki Weekendowej „Atrakcje Regionów” w Chorzowie.

Za „Pozostałą ofertę czasu wolnego” (kategoria III) powiat gorlicki uzyskał łącznie 27 punktów (na 39). Brak stałych instytucji kultury (teatr, filharmonia, opera) rekompensuje sezonowa oferta muzyczna – odbywające się w Gorlicach koncerty muzyki poważnej w ramach Mistrzowskich Kursów Muzycznych czy letnie koncerty muzyki rozrywkowej w Wysowej-Zdroju. W największych miejscowościach regionu – Gorlicach i Bieczu funkcjonują kina. Region posiada wiele atrakcji krajobrazowych, do których można dotrzeć, kierując się oznakowanymi szlakami górskimi czy trasami rowerowymi, a panoramy Beskidu Niskiego można podziwiać z punktów – wież widokowych w Skansenie Przemysłu Naftowego „Magdalena” w Gorlicach, na Ferdlu w Wapiennem, również z wież ratuszowych w Gorlicach i Bieczu. Na terenie gminy Gorlice w miejscowości Dominikowice na szczycie góry Łysuli powstaje 32-metrowa wieża widokowa ze zjeżdżalnią (według informacji medialnych obiekt ma być gotowy w połowie 2024 r.), natomiast do końca 2023 r. wzniesiona zostanie 28-metrowa wieża widokowa na Wiatrówkach w Moszczenicy. Powiat gorlicki posiada bogatą ofertę sportową i rekreacyjną – dostępne są boiska sportowe, pływalnia i kąpielisko (jezioro Klimkówka, które w filmie Jerzego Hoffmana „Ogniem i mieczem” zagrało Dniepr), lodowiska sezonowe oraz lekcje jazdy konnej dla początkujących, jak również wycieczki i rajdy konne dla zaawansowanych.

Wśród „Innych czynników wspierających turystykę kulturową” (kategoria IV – 27 punktów na 39) należy zauważyć ofertę turystyki zdrowotnej – dwie miejscowości (Wysowa-Zdrój i Wapienne) posiadają status uzdrowiska. Znajdują się w nich sanatoria, które dzięki dogodnemu położeniu, w otoczeniu zieleni, z dala od ruchliwych dróg i obiektów przemysłowych, są obiektami bardzo atrakcyjnymi. Warto wspomnieć również o ofercie turystyki biznesowej – zabytkowe wnętrza Kasztelu w Szymbarku są udostępniane na konferencje i spotkania biznesowe. Gorlice i Biecz współpracują z wieloma miastami partnerskimi ze Słowacji, Czech, Węgier i Ukrainy.

IV. Postulaty dotyczące rozwijania turystyki kulturowej

Instytucje samorządowe i organizacje działające na terenie powiatu gorlickiego podejmują wiele działań w celu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego i walorów naturalnych regionu. Świadczy o tym duża liczba stron internetowych stanowiących bogatą bazę informacji, jak również opisanych powyżej aplikacji mobilnych ułatwiających indywidualnym turystom, nie korzystającym z usług przewodników, dokładne i uporządkowane zwiedzanie poszczególnych miejsc i obiektów. Turystyka na omawianym terenie nie ma charakteru masowego, co dla wielu odwiedzających jest atutem. Wysoka ocena potencjału turystyczno-kulturowego uzyskana w wyniku przeprowadzonych badań powinna motywować lokalne społeczności do podejmowania dalszych działań prorozwojowych.

Konkluzją analizy przeprowadzonej na podstawie ogólnodostępnych materiałów informacyjnych i promocyjnych, dokumentów oraz wizji lokalnych są sformułowane poniżej postulaty dotyczące rozwijania turystyki kulturowej w powiecie gorlickim:

1) Zachowanie i dalsza popularyzacja dziedzictwa materialnego i niematerialnego Łemków w Beskidzie Niskim. Proponuje się wyznaczenie i oznakowanie odrębnego szlaku wiodącego przez miejsca związane z dziejami tej grupy etnicznej, również te zapomniane (w tym opuszczone wsie łemkowskie), znane wyłącznie osobom zainteresowanym tematyką łemkowską. Optymalnym rozwiązaniem byłoby opracowanie aplikacji mobilnej z mapą i nawigacją oraz opisami poszczególnych miejsc. Niewątpliwie taka forma byłaby bardzo atrakcyjna dla turystów chcących poznać bogatą historię i kulturę Łemków.

2. Podjęcie działań mających na celu realizację zapisów Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025. W uchwale nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 r. zapisano szereg przedsięwzięć dotyczących powiatu gorlickiego. Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Krakowie proponuje wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO galicyjskich cmentarzy wojennych z okresu I wojny światowej oraz uznania za pomniki historii: Biecz (historyczne miasto z zespołem kościoła farnego p.w. Bożego Ciała), Binarowej (kościół p.w. Św. Michała Archaniola) i Sękowej (kościół p.w. Świętych Filipa i Jakuba). Jako propozycje do Rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego wyznaczono: kościół św. Józefa w Bystrej (gm. Gorlice), kościół Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Gorlicach, cerkiew św. Michała Anioła w Gładyszowie (gm. Uście Gorlickie), dwory w Głębokiej

i Grudnej Kępskiej (gm. Biecz), kościół Matki Bożej Królowej Polski w Krygu (gm. Lipinki), kościół św. Wojciecha w Staszkówce (gm. Moszczenica), kościół św. Wawrzyńca w Zagórzanach (gm. Gorlice). Objęcie obiektów ochroną prawną nie tylko podnosi ich rangę – oficjalnie stają się zabytkami, ale również umożliwia pozyskanie środków finansowych na ich remonty i prace konserwatorskie (w ramach Funduszy Europejskich czy programów rządowych), co w przypadku małych jednostek samorządu terytorialnego (gminy) czy parafii jest mocnym argumentem, aby o taki wpis zabiegać, zwłaszcza jeśli zostały one dostrzeżone w dokumencie o charakterze strategicznym, jakim jest Wojewódzki program opieki nad zabytkami. Ponadto we wspomnianym Programie tereny Beskidu Niskiego w gminach Uście Gorlickie i Sękowa (26,1 tys. ha) zostały określone jako „obszar o potencjale do wyznaczenia parku krajobrazowego”, a Biecz i Sękowa – jako „parki kulturowe rekomendowane do utworzenia”, natomiast Siary i Zagórzany znalazły się na liście ważnych w skali regionu zespołów rezydencjonalnych, zalecanych do rewitalizacji. Wiele z tych propozycji pojawiało się we wcześniejszych programach, np. park kulturowy w Bieczu został zapisany w Wojewódzkim Programie Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski na lata 2005-2009 oraz w kolejnych dokumentach, łącznie z aktualnie obowiązującym, uchwalonym na lata 2022-2025.

3. W obecnych czasach turyści planujący swoje podróże najczęściej szukają informacji o interesujących ich miejscach w serwisach internetowych. Zaleca się zatem podmiotom odpowiedzialnym za oficjalne strony internetowe gmin, jednostek organizacyjnych, stowarzyszeń i innych organizacji, dokonywanie okresowych przeglądów opublikowanych treści oraz ich aktualizacji. Zdarzają się bowiem przypadki, że podane odnośniki nie działają lub zawierają nieaktualne informacje, co może wprowadzić w błąd, a nawet zniechęcić do wybrania danego miejsca jako celu podróży.

4. Sporządzenie i udostępnienie (na stronach internetowych Starostwa Powiatowego, Urzędu Miejskiego w Gorlicach, oddziału PTTK etc.) wykazu przewodników oprowadzających po regionie z podaniem języków obcych, w których oprowadzają. Takich informacji brakuje w oficjalnych serwisach, a potencjalny turysta (czy to indywidualny, czy organizator wycieczek) powinien w szybki i łatwy sposób znaleźć bezpośredni kontakt z przewodnikiem.

5. Promocja regionu poprzez nawiązanie współpracy z biurami podróży organizującymi wycieczki dla grup szkolnych, seniorów itp. (np. z Krakowa, Tarnowa,

Rzeszowa, Nowego Sącza, Krynicy-Zdroju), opracowanie i przedstawienie im oferty programów zwiedzania.

V. Powiat gorlicki jako destynacja turystyki kulturowej

Turystyka dziedzictwa kulturowego

Powiat gorlicki stanowi atrakcyjny cel podróży zorientowanych na poznawanie dziedzictwa kulturowego – zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W regionie znaleźć można aż pięć obiektów wpisanych na **Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO**, a są nimi kościoły: Świętych Apostołów Filipa i Jakuba w Sękowej – z początków XVI w., przykład gotyckiego budownictwa drewnianego, nazywany Perłą Beskidu Niskiego, oraz Świętego Michała w Binarowej – z ok. 1500 r., doceniony za „harmonijne połączenie walorów historycznych, architektonicznych i artystycznych”, a znajdująca się w nim polichromia została określona jako „najcenniejsza spośród wszystkich drewnianych kościołów Małopolski” (seryjny wpis z 2003 r. – „Drewniane kościoły południowej Małopolski”) i cerkwie: Świętej Paraskewy w Kwiatoniu – wybudowana w 2. połowie XVII wieku, jedna z najlepiej zachowanych cerkwi łemkowskich w Polsce, obecnie używana jako kościół rzymskokatolicki, Świętego Michała Archaniola w Brunarach Wyżnych – barokowa, z XVIII wieku, wzniesiona jako cerkiew unicka, po Akcji „Wisła” została przejęta przez kościół rzymskokatolicki, oraz Opieki Bogarodzicy w Owczarach – wybudowana w 1653 r., jedna z najstarszych cerkwi łemkowskich, greckokatolicka, obecnie używana również przez wiernych obrządku rzymskokatolickiego (seryjny wpis transgraniczny z 2013 r. – „Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat”). Do wpisu na Listę UNESCO zgłoszony został również kościół pod wezwaniem **św. Michała Archaniola w Szalowej** (gm. Łużna), który od listopada 2017 r. posiada status Pomnika Historii. Ta drewniana świątynia wzniesiona w połowie XVIII wieku jest wyjątkowa ze względu na zastosowane rozwiązania architektoniczne. Od końca XVI w. w Europie powstawało wiele (murowanych) kościołów budowanych w oparciu o prototyp, którym był jezuicki kościół Najświętszego Imienia Jezus w Rzymie - Il Gesù. Wzorowany na nim kościół w Szalowej jest unikatem na skalę europejską. Jego wnętrze przypomina typową barokową świątynię, a tym, co czyni go niezwykłym, jest fakt, iż w całości został wykonany w drewnie. Architektura oraz bogaty wystrój i wyposażenie zostały docenione jako „wybitny przykład adaptacji rozwiązań

stylowych monumentalnej architektury sakralnej do możliwości budownictwa drewnianego”.

W czasie I wojny światowej w okolicach Gorlic, jak i w samym mieście, trwały walki zbrojne. Kluczowa była bitwa stoczona w dniach 2-5 maja 1915 r., w której połączone wojska niemieckie i austro-węgierskie przełamały front rosyjski. Najbardziej zaciekły był bój o **Wzgórze Pustki w Łużnej**, w którym poległo wielu żołnierzy różnych narodowości. Do 1918 r. urządzano w tym miejscu nekropolię według projektu Jana Szczepkowskiego (1878-1964) i Dušana Jurkoviča (1868-1947). Spoczywa na niej w 875 grobach ponad 1200 żołnierzy (m.in. Polaków, Austriaków, Niemców, Węgrów, Czechów, Słowaków i Rosjan), a na szczycie wzgórza wznosi się drewniana gontyna (odbudowana w 2014 r.; pierwotna budowla spłonęła w pożarze w 1985 r.). Miejsce to, z uwagi na wysoką wartość artystyczną, ale przede wszystkim promowanie idei humanitaryzmu i ekumenizmu, decyzją Komisji Europejskiej z 2 lutego 2016 r. zostało wyróżnione Znakem Dziedzictwa Europejskiego (ang. *European Heritage Label*, fr. *Label du patrimoine européen*), przyznawanym obiektom (materialnym i niematerialnym) dziedzictwa kulturowego, które „odegrały szczególną rolę w kształtowaniu historii i kultury Europy lub rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej”.

Omówione powyżej obiekty wpisują się w definicję turystyki dziedzictwa kulturowego określoną jako „podróże, których głównym celem jest zetknięcie się uczestników z zabytkami, zespołami i miejscami uznanymi oficjalnie i powszechnie za dziedzictwo kulturowe świata, kraju lub regionu” [Armin Mikos von Rohrscheidt 2016, s. 77]. Na terenie powiatu gorlickiego występują również inne zabytki spełniające powyższe kryteria, jak na przykład zachowane średniowieczne układy urbanistyczne **Gorlic**, **Biecza** (także pochodzący z XIV w. zespół murów obronnych z trzema basztami i fundamentami barbakanu) i **Bobowej**, zabytkowe kościoły różnych wyznań (rzymskokatolickie, cerkwie greckokatolickie i prawosławne, w tym dawne cerkwie łemkowskie, synagoga w Bobowej), obiekty związane z dziejami społeczności żydowskiej (m.in. dawne synagogi w Gorlicach i Bieczu, cmentarze żydowskie w Bobowej i w lesie Garbacz) i łemkowskiej (wieś Bielanka w gm. Gorlice, nieistniejące wsie łemkowskie na terenie gmin Uście Gorlickie i Sękowa).

Turystyka etniczna

Tereny tworzące dziś powiat gorlicki przez stulecia zamieszkiwane były przez różne grupy etniczne, spośród których najliczniej reprezentowani byli Żydzi, Łemkowie i Pogórzanie.

Żydzi zaczęli przybywać do miejscowości obecnego powiatu gorlickiego w XVIII wieku, głównie do Bobowej; do Gorlic i Biecza dopiero w XIX w., po zniesieniu obowiązującego w tych miastach przywileju *de non tolerandis Judaeis*. Zajmowali się przede wszystkim handlem, bankowością i rzemiosłem, prowadzili karczmy i inne punkty usługowe, ale też zakładali kopalnie na terenach roponośnych. Większość zginęła lub wyemigrowała w czasie II wojny światowej.

Do Bobowej Żydów sprowadził w 1732 r. jej ówczesny właściciel – Michał Jaworski. Chcąc ratować upadający handel, udzielił im wielu przywilejów. W 1765 r. w mieście stanęła synagoga, do której uczęszczali członkowie 44 rodzin zorganizowani w gminę. Kolejni właściciele Bobowej nakładali na Żydów różnego rodzaju podatki (w zamian za utrzymanie przywilejów handlowych). Z czasem społeczność żydowska stawała się coraz liczniejsza (w 1880 r. stanowili ponad 40 % mieszkańców miasta) i zdominowała życie gospodarcze. W 1893 r. do Bobowej przybył Szlomo ben Mejer Natan Halberstam (1847-1906), pierwszy cadyk w mieście. Jako przeciwnik świeckiego nauczania, nakłaniał do studiów talmudycznych oraz skromnego życia. Taka postawa sprawiła, że popadł w konflikt z postępowymi Żydami, co jednak nie zraziło do niego innych (głównie z Europy Wschodniej), którzy uważali go za wielki autorytet, cudotwórcę, a nawet półboga. Ohel na cmentarzu w Bobowej, w którym został pochowany, jest do dziś celem pielgrzymek Żydów z całego świata. W czasie II wojny światowej ludność żydowską dotknęły liczne prześladowania, na terenie rynku w październiku 1941 r. Niemcy utworzyli getto. W 1942 r. na miejscowym cmentarzu dokonano masowej egzekucji, część Żydów zostało wywiezionych do Gorlic, gdzie zostali straceni. Na szlaku kultury żydowskiej w Bobowej znajduje się również zabytkowa barokowa synagoga oraz Dom Landaua z obszerną prywatną kolekcją pamiątek po bobowskich Żydach (Rynek 7, dom z charakterystycznymi zielonymi okiennicami).

W Gorlicach Żydzi zaczęli się masowo osiedlać dopiero w drugiej połowie XIX wieku – od XVI wieku do 1860 r. w mieście obowiązywał przywilej *de non tolerandis Judaeis* zakazujący im zamieszkiwania w miastach królewskich, dla których został wydany, ale też posiadania w nich nieruchomości a nawet wstępu (z wyjątkiem

określonych dni). Rozwój przemysłu naftowego, który wiązał się z zapotrzebowaniem na kapitał, spowodował, że miasto stało się otwarte na przybyszów – wkrótce w okolicach placu Dworzysko powstała dzielnica żydowska, a jej mieszkańcy stanowili blisko połowę społeczności Gorlic. W pierwszych latach I wojny światowej wielu Żydów opuściło Gorlice, uciekając przed prześladowaniami ze strony wojsk rosyjskich, ale już po odzyskaniu niepodległości społeczność żydowska w mieście odbudowała się, przejęła znaczną część życia gospodarczego (kopalnie ropy w okolicach Gorlic, sklepy, warsztaty rzemieślnicze i usługowe), angażowała się w sprawy społeczne i polityczne (posiadali dużą reprezentację w Radzie Miejskiej), rozwijała kulturę i pogłębiała życie religijne. Zaznaczyć należy, iż Gorlice były dużym ośrodkiem syjonizmu. W latach 1938-1939 do Gorlic przybyło kilkuset emigrantów z Austrii, Niemiec i Czechosłowacji. Tuż przed wybuchem II wojny światowej część Żydów uciekło z Gorlic na wschód – zostali aresztowani przez Sowietów i zesłani na Syberię, a po wkroczeniu Niemców do miasta (6 września 1939 r.) rozpoczęły się represje (blokada kont bankowych, zakaz uboju rytualnego, limitowanie produktów żywnościowych, przymusowa praca, obowiązek noszenia opasek z gwiazdą Dawida). W październiku 1941 r. gorliccy Żydzi zostali zamknięci w getcie, byli wywożeni do obozu w Bełżcu, między 14 a 19 sierpnia 1942 r. odbyły się masowe egzekucje w Gorlicach, Garbnicach i Buciarni (łącznie zamordowano ok. 900 osób). Ocalałych robotników z obozu pracy przemysłowej, który od 1940 r. funkcjonował przy ul. Korczaka Niemcy wywozili do Muszyny i Rzeszowa. Kilkunastu udało się uciec z transportu i znaleźli schronienie w domach Polaków. Na przełomie 1943 i 1944 r. Niemcy poszukiwali zbiegów w okolicach Gorlic – Polacy, którzy im pomagali, płacili za to najwyższą cenę. Urodzona koło Nowego Sącza Maria Kotarba (1907-1956) w czasie wojny mieszkała w okolicach Gorlic. Będąc świadkiem eksterminacji Żydów, poprzysięgła, że będzie pomagać Żydom, dopóki starczy jej sił. Tego postanowienia nie złamał pobyt w obozie Auschwitz – Birkenau, gdzie uratowała życie Leny Mańkowskiej (1917-2010), pomagając jej ukryć fakt bycia Żydówką. Heroiczna postawa Marii Kotarby, jej odwaga i poświęcenie dzięki świadectwu Leny Mańkowskiej zostały zauważone i docenione przez władze izraelskie – Instytut Pamięci Yad Vashem uhonorował ją Dyplomem Sprawiedliwej Wśród Narodów Świata. We wrześniu 2022 r. na ścianie cerkwi Opieki Matki Bożej w Owczarach (gm. Sękowa), odsłonięto poświęconą jej tablicę pamiątkową.

W Gorlicach i sąsiednich miejscowości można dziś odnaleźć wiele śladów świadczących o obecności Żydów na tym terenie, jak i miejsc upamiętniających ofiary zagłady. Są nimi m.in. budynek dawnej synagogi przy ul. Piekarskiej 3 (obecnie mieści się w nim piekarnia), pomnik „Latarnia Nieobecnych – Sidur Przechodniów”, pomnik likwidacji getta u zbiegu ulic Strażackiej i Krzywej z tablicą upamiętniającą zagładę gorlickich Żydów (w miejscu, gdzie stała nieistniejąca synagoga), cmentarz żydowski przy ul. Stróżowskiej, pamiątki eksponowane w Muzeum PTTK na wystawie „Historia Miasta”, pomnik „Smutne Twarze” przy ul. Rzeźniczej w miejscu rozstrzelania 12 Polaków i ponad 20 Żydów z inskrypcją: „Wyrośliśmy z tej Matki Ziemi i tu w jej służbie polegliśmy 1939-1945”, zbiorowa mogiła 700 Żydów zamordowanych w 1942 r. w lesie w Stróżówce.

Celem turystyki etnicznej związanej z poznawaniem dziejów i kultury Żydów jest również miasto Biecz. W lutym 2021 r. w podziemiach dawnej synagogi Szul przy Rynku 20 (obecnie budynek biblioteki miejskiej) otwarto wystawę „Żydzi Biecza – historia i zagłada”. W czterech pomieszczeniach obejrzyć można m.in. film z 1936 r. ukazujący widok miasta i jego mieszkańców, fotografie (w tym przedwojenne zdjęcie lotnicze Biecza, na monitorze wyświetlane są zdjęcia Żydów, którzy zginęli w czasie II wojny światowej), eksponaty związane z życiem religijnym i codziennym bieckich Żydów. Dokładnie przedstawiona została również historia zagłady i losy bieckich Żydów po 1942 r. Na ścianie budynku umieszczona jest tablica „Dla upamiętnienia tragedii żydowskich dzieci, kobiet i mężczyzn z Biecza i okolic okrutnie prześladowanych i wymordowanych przez hitlerowskich oprawców w latach 1939-1945” ufundowana przez Towarzystwo Żydów z Biecza w Nowym Jorku. Ponadto przy ul. Tysiąclecia znajduje się cmentarz żydowski (założony w połowie XIX wieku) z ok. dwudziestoma nagrobkami, kwaterą wojenną z okresu I wojny światowej (cmentarz nr 107), w której pochowanych zostało trzech żołnierzy armii austro-węgierskiej wyznania mojżeszowego, oraz zbiorową mogiłą Żydów – ofiar masowych egzekucji dokonanych na tym terenie w latach 1941-1942.

Drugą znaczącą pod względem kulturowym w omawianym regionie grupą etniczną są **Łemkowie** – potomkowie osadników wołoskich i wołosko-ruskich, którzy od XIV wieku zasiedlali tereny górskie Beskidu Niskiego (również wschodnią część Beskidu Sądeckiego i zachodnie Bieszczady). W 1947 r. Łemkowie w ramach akcji „Wisła” zostali przesiedleni na ziemie odzyskane. Część powróciła po 1956 r. W Narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań z 2011 r. narodowość

łemkowską wskazało około 10,5 tysiąca osób (w tym 5612 jako jedyną narodowość, natomiast 3621 osób zadeklarowało podwójną narodowość – łemkowsko-polską). Grupa ta cechuje się silnym poczuciem tożsamości etnicznej i kulturowej. Jej członkowie zrzeszają się w wielu organizacjach – jedną z największych jest Zjednoczenie Łemków z siedzibą w Gorlicach, którego główną misją są działania na rzecz integracji społeczności łemkowskiej zamieszkującej w Polsce i zagranicą, ale również popularyzacja i pielęgnowanie dorobku kulturowego (w tym języka), reprezentowanie mniejszości łemkowskiej w relacjach z władzami i innymi instytucjami państwowymi i samorządowymi (m. in. wspieranie dążeń do odzyskania mienia utraconego przez Łemków w ramach Akcji „Wisła”). Największą imprezą organizowaną od 1990 r. w lipcu jest Łemkowska Watra w Zdyni, przyciągająca corocznie tysiące Łemków i turystów z kraju i z zagranicy. Przez kilka dni festiwalu niewielka wieś tętni życiem – na scenie amfiteatru występują zespoły muzyczne, odbywają się również konkursy i warsztaty, spotkania i wykłady propagujące dziedzictwo Łemków.

W wielu miejscowościach Beskidu Niskiego zachowały się zabytki kultury łemkowskiej, wśród nich charakterystyczne drewniane cerkwie konstrukcji zrębowej, najczęściej trójdzienne – z prezbiterium oddzielnym od nawy ikonostasem i babińcem (osobnym pomieszczeniem dla kobiet). Na dachach umieszczano kopuły z baniastymi hełmami zwieńczonymi żelaznymi krzyżami. Typowe dla łemkowskiej architektury sakralnej są również czworoboczne wieże – dzwonnice. Takich cerkwi w regionie jest kilkadziesiąt, niemal w każdej miejscowości, obecnie często są one używane jako kościoły filialne parafii rzymskokatolickich. Najcenniejsze to cerkwie: św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych, św. Paraskewy w Kwiatoniu oraz Opieki Bogarodzicy w Owczarach – wpisane w 2013 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Łemkowie zajmowali się głównie rolnictwem oraz rzemiosłem (ważny ośrodek łyżkarstwa znajduje się w Nowicy, we wsiach Bartne, Małastów i Przegoninia rozwijało się kamieniarstwo) czy produkcją dziegciu. Nosili charakterystyczne stroje, które można zobaczyć w Muzeum Regionalnym PTTK w Gorlicach (również ekspozycję biograficzną poświęconą Bohdanowi Ihorowi Antonyczowi – łemkowskiemu poecie i prozaikowi). Łemkowie mieszkali w długich chatach – chyżach, składających się z pomieszczeń mieszkalnych i gospodarczych nakrytych

jednym dachem. Zagrody łemkowskie zachowały się do dziś, np. w Bartnem (gm. Sękowa).

Łemkowie doświadczali prześladowań w czasie I wojny światowej. We wrześniu 1914 r. władze austro-węgierskie na terenie lotniska wojskowego koło Grazu utworzyły obóz internowania Talerhof, do którego zwożone były osoby różnej narodowości (m.in. Łemkowie, Polacy, Ukraińcy, Rumuni, Romowie i Żydzi) podejrzewane o moskalofilstwo (głoszona od początku XIX wieku idea wspólnoty narodowej, kulturowej, a w późniejszym czasie również państwowej i politycznej Rusinów karpackich z narodem rosyjskim). Wielu spośród około 3 tysięcy aresztowanych Łemków zmarło w obozie – z głodu, chorób, wycieńczenia lub w wyniku egzekucji. To im poświęcone są trzy pomniki w Bartnem, Czarnem [obelisk na przełęcz między Czarnem a Jasionką upamiętnia również inną ofiarę represji – o. Maksyma Sandowycza (1886-1914), który – podejrzewany o sympatie prorosyjskie – został rozstrzelany bez procesu sądowego 6 września 1914 r. w Gorlicach; Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławnym kanonizował go w 1994 r.] i w Krzywej (na cmentarzu parafialnym).

Na terenie powiatu gorlickiego znajdziemy również wiele miejsc pamięci związanych z tragicznymi losami Łemków podczas II wojny światowej. W Blechnarce (gm. Uście Gorlickie) obok zabytkowej cerkwi pod wezwaniem Świętych Kosmy i Damiana znajduje się drewniane pomieszczenie (służące dawniej do przechowywania zmarłych przed pogrzebem), na ścianie którego w pięćdziesiątą rocznicę Akcji „Wisła” odsłonięto tablicę poświęconą wypędzonym (inskrypcje w języku polskim i łemkowskim). W tej samej miejscowości na niewielkim cmentarzu zachowało się kilka zabytkowych łemkowskich nagrobków wykonanych z piaskowca, datowanych na przełom XIX i XX wieku. W centrum Uścia Gorlickiego wzniesiony został pomnik poświęcony Łemkom poległym podczas II wojny światowej, a w Stawiszy (gm. Uście Gorlickie) – pomnik pamięci wypędzonych Łemków.

Ciekawym zjawiskiem, o którym nie sposób nie wspomnieć, wskazując teren powiatu gorlickiego jako potencjalny cel turystyki etnicznej, są nieistniejące wsie łemkowskie. Należy zaznaczyć, że wspomniana powyżej Akcja „Wisła” z 1947 r. była największą, ale nie pierwszą – proces masowych wysiedleń trwał od początku lat 40-tych XX wieku). O możliwości powrotu do rodzinnych stron, która pojawiła się na krótko w roku 1956, dowiedzieli się nieliczni, skutkiem czego wiele wsi pozostało opuszczonych i zapomnianych (Banica koło Krzywej, Bieliczna, Czarne, Czertyżne,

Długie, Lipna, Nieznajowa, Radocyna, Regietów Wyżny), a śladami dawnego osadnictwa są drogi, cmentarze, przydrożne kapliczki i krzyże, pozostałości po cerkwiach i zagrodach. W Czarnem, Długim, Lipnej, Nieznajowej i Radocynie znajdują się oryginalne pomniki autorstwa Natalii Hładyk – ustawione w polach drewniane „Drzwi do zaginionego świata” z tablicami informującymi o historii poszczególnych miejscowości.

Dorobek kultury materialnej i duchowej **Pogórze**, trzeciej ważnej grupy etnicznej zamieszkującej Ziemię Gorlicką, można poznać w Skansenie Wsi Pogórze im. prof. Romana Reinfussa w Szymbarku. Na około 2 hektarach eksponowane są budynki przeniesione z różnych miejscowości regionu, wśród nich chałupy i budynki gospodarcze, w których znajdują się oryginalne meble, narzędzia, naczynia i stroje z przełomu XIX i XX wieku. Zwiedzający mają okazję zapoznać się z dawnym rzemiosłem (tkactwo, łyżkarstwo) typowym dla omawianego regionu. Również w dziale „Etnografia” Muzeum Regionalnego PTTK w Gorlicach prezentowane są przedmioty codziennego użytku, stroje oraz produkty rzemiosła artystycznego Pogórze.

Turystyka obiektów przemysłowych i technicznych

Stolica i największe miasto w regionie – **Gorlice** – promują się jako „Miasto Światła”, nawiązując tym samym do działalności Ignacego Łukasiewicza (1822-1882), farmaceuty i przedsiębiorcy, który w 1852 r. jako pierwszy na świecie otrzymał (w wyniku procesu destylacji) oczyszczoną naftę, a rok później skonstruował lampę naftową. Łukasiewicz stał się dzięki temu autorytetem i szybko zdobył międzynarodowe uznanie. W swojej pracy poszukiwał nowych rozwiązań, które pozwoliłyby wykorzystywać ropę naftową na szeroką skalę – w tym celu w 1854 r. przybył do Gorlic (w okolicach których od dawna – w bardzo prosty sposób, tworząc tzw. kopanki – wydobywano olej skalny i stosowano go przede wszystkim jako smar), gdzie podjął pracę w aptece. Podczas pobytu w Gorlicach (do 1858 r.) zakładał pierwsze kopalnie ropy i rafinerie, dzięki czemu zarobił fortunę i stał się pionierem przemysłu naftowego w Europie. Ignacy Łukasiewicz zajmował się również działalnością społeczną i niepodległościową (m.in. wspierał powstańców styczniowych, w latach 1877-1882 był posłem na Sejm Galicyjski), zainicjował i sfinansował wiele przedsięwzięć, cieszył się dużym uznaniem i szacunkiem, o czym świadczą liczne odznaczenia, m.in. nadany przez papieża Piusa IX (1792-1878) tytuł

Szambelana Papieskiego i Order Św. Grzegorza. Ekspozycje związane z działalnością Ignacego Łukasiewicza udostępnione są w Muzeum Regionalnym PTTK w Gorlicach (jednym z najciekawszych jest XIX-wieczny alembik – naczynie laboratoryjne do destylacji ropy). W Ratuszu (obecnie Urząd Miasta) mieściła się apteka, w której prowadził swoje doświadczenia, a fakt ten upamiętnia pomnik – Ławeczka Ignacego Łukasiewicza. U zbiegu ulic Kościuszki i Węgierskiej zrekonstruowano pierwszą na świecie lampę uliczną (z 1854 r.) – grafika ilustrująca to wydarzenie została umieszczona na elewacji jednego z budynków w bezpośrednim sąsiedztwie, a ponadto w ramach obchodów Roku Łukasiewicza (2022) na budynku przy ul. Wąskiej powstał mural przedstawiający postać „gorlickiego szejka”, natomiast na Rynku pojawiła się „budka nietelefoniczna”, w której można wysłuchać opowieści o Gorlicach – w kontekście omawianej turystyki obiektów przemysłowych i technicznych na szczególną uwagę zasługują tematy „Miasto światła - kraina czarnego złota” oraz „Życiodajne światło”.

Miejscem, w którym można zapoznać się z najstarszymi technikami wydobywania ropy oraz historią rozwoju tej gałęzi przemysłu, jest **Skansen Przemysłu Naftowego „Magdalena” w Gorlicach**. Przy wytyczonej w nim ścieżce edukacyjnej znajdziemy informacje dotyczące samowypływu oleju, zobaczymy m.in. kopankę, szyb wiertniczy czy kierat do pompowania odwiertów.

W **Skansenie Naftowym w Sękowej** eksponowane są maszyny i urządzenia, za pomocą których wydobywano i przetwarzano ropę w regionie (m. in. kiwony, kieraty, przekładnie napędowe, koniki i wiele innych). Warto wspomnieć, że pierwsze studnie ropne powstały w 1791 r. na Pustym Polu, a w 1852 r. w **Siarach** uruchomiono pierwszą na świecie kopalnię ropy naftowej, której właścicielem był książę Stanisław Jabłonowski (1799-1878). Z miejscowością tą związany jest też Władysław Długosz (1864-1937). Przez kilka lat pracował w kopalniach w Siarach, Sękowej, Ropicy Górnej i Krygu. Przeszedłszy wszystkie szczeble kariery, zachęcony możliwością dorobienia się fortuny, w 1890 r. zainwestował wszystkie posiadane pieniądze w kopalnię i zbankrutował. To go jednak nie zniechęciło i wkrótce podjął współpracę z kanadyjskim potentatem Williamem Henrym McGarvey’em (1843-1914). Odkrycie ogromnych pokładów ropy pod Boryslawem (ob. Ukraina) zapewniło Długoszowi posadę dyrektora w kilku kopalniach McGarveya, pozycję biznesową i majątek. Po ślubie z córką ówczesnego właściciela Siar odkupił od niego wieś, wznosząc secesyjny pałac otoczony parkiem, z oranżerią i kordegardą. Majątek

wielokrotnie ulegał zniszczeniu w wyniku pożarów i działań wojennych. W okresie PRL został upaństwowiony (wykorzystywany był wówczas m.in. jako stadnina koni). Od zespołu pałacowo-parkowy od 1997 r. pozostaje w rękach prywatnych. Po przywróceniu mu dawnej świetności został udostępniony do zwiedzania – jako Historyczny Park Rozrywki, posiada też infrastrukturę noclegową, gastronomiczną i eventową (sale balowe i sala plenerowa).

Muzeum Przemysłu Naftowego i Etnografii w Libuszy (gm. Biecz) to prywatna placówka utworzona w 1977 r. przez Annę Pabis (1933-2019) i Tadeusza Pabisa (1930-2017), byłych pracowników przemysłu naftowego, w którym zgromadzonych jest ponad 600 eksponatów (do najcenniejszych należą: destylarnia nafty z 1856 r., kuźnia kopalniana z XIX w., modele szybów naftowych, naczynia i narzędzia, a także dokumenty, mapy, fotografie, zapiski i biogramy osób pracujących przy wydobywaniu nafty, w tym kopaczy szybów). Anna i Tadeusz Pabisowie pozostawili wiele tekstów literackich (wiersze, opowiadania, wspomnienia) i artykułów prasowych na temat przemysłu naftowego. Za swoją działalność otrzymali wiele wyróżnień i nagród. Stworzona przez nich i stale wzbogacana kolekcja jest cennym źródłem wiedzy o tradycjach wydobywania i przetwórstwa nafty, a patronuje jej powołana w 2000 r. Fundacja Upowszechniania Historii Przemysłu Naftowego w Regionie Gorlicko – Bieckim realizująca projekty edukacyjne, wydawnicze i promocyjne.

Zamieszkujący teren Beskidu Niskiego Łemkowie trudnili się m.in. maziarstwem, czyli wędrownym handlem smarami, mazią i olejami, a od połowy XIX wieku również produktami wytwarzanymi z ropy (smary i oleje). Największym ośrodkiem maziarstwa była wieś Łosie (gm. Ropa), w której obecnie znajduje się skansen – **Zagroda Maziarska** (oddział Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach). To również obowiązkowy punkt dla turystów zainteresowanych obiektami związanymi z przemysłem naftowym.

Przemierzając teren powiatu gorlickiego, można natknąć się na wiele obiektów świadczących o dawnej potęgze regionu jako ośrodka przemysłu naftowego. Wśród nich wymienić należy zabytkowe kiwony w Sękowej i Krygu, otwory wiertnicze w Siarach, dawne kopalnie (m.in. w Krygu, Kobylance czy Lipinkach), ale również obiekty małej architektury sakralnej, przede wszystkim figurki i kapliczki patronki górników – św. Barbary (w Ropicy Polskiej i Krygu). W lasach Beskidu Niskiego widoczne są też ślady po kopankach i szyby wiertnicze.

Turystyka religijna i pielgrzymkowa

W wyniku przeprowadzonej analizy stwierdzono, iż powiat gorlicki może być atrakcyjnym celem turystyki religijnej i pielgrzymkowej, na co wpływa duża liczba zabytkowych (głównie drewnianych) kościołów i cerkwi oraz obecność sanktuariów różnych wyznań.

Oprócz szerzej omówionych w części „Turystyka dziedzictwa kulturowego”, wpisanych na **Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO** świątyni w Sękowej, Binarowej (kościół), Brunarach Wyżnych, Kwiatoniu i Owczarach (cerkwie) oraz posiadającego status Pomnika Historii kościoła św. Michała Archaniola w Szalowej, warto wspomnieć o innych kościołach i cerkwiach znajdujących się na Małopolskim Szlaku Architektury Drewnianej, których jest łącznie około trzydziestu. W większości są one zachowane w dobrym stanie i dostępne, posiadają duże walory artystyczne – oryginalne wyposażenie i dekoracje, są również doskonałym przykładem dawnego budownictwa sakralnego, niezwykle wartościowe są typowe cerkwie zachodniołemkowskie.

Cennym zabytkiem architektury gotyckiej jest wybudowany w drugiej połowie XV wieku **kościół św. Zofii w Bobowej**, który mimo zniszczeń i odnawiania, zachował swoją pierwotną średniowieczną formę: układ jednonawowy z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, z przyporami, trzy gotyckie portale (zachodni w typie długoszowskim – ostrołukowy, z obramieniem schodkowym i laskowaniem). Wewnątrz świątyni znajduje się późnogotycka kamienna kropielnica ozdobiona maswerkami, na ścianach łatwo dostrzec oryginalne fragmenty XV-wiecznej polichromii. Pozostała część wyposażenia kościoła (ambona, ołtarz główny i ołtarze boczne, druga kropielnica) reprezentują styl rokokowy i klasycystyczny. W ołtarzu głównym – późnogotycki (z początku XVI wieku) obraz św. Zofii z córkami.

Z tego samego okresu pochodzi **kolegiata Bożego Ciała w Bieczu**. Najstarsza część kościoła – prezbiterium zostało wzniesione przed 1480 rokiem (na belce tęczowej widnieje data 1488). Świątynia jest budowlą o układzie halowym, trójnawową, sklepioną kolebkowo, kaplice wybudowane w XVI wieku posiadają sklepienia krzyżowo-żebrowe. W wyposażeniu i dekoracji kościoła zauważalne są elementy późnogotyckie, renesansowe (m.in. trzykondygnacyjny ołtarz główny z bogatym programem ideowym i cennym obrazem „Zdjęcie z Krzyża” powstałym w kręgu Michała Anioła (1475-1564), pomniki nagrobne, świecznik przed wejściem do prezbiterium, polichromia na belce tęczowej, stalle) i barokowe (pulpit muzyczny

z 1633 r., ołtarzyk Niepokalanego Poczęcia, ołtarz w kaplicy św. Michała, pokrywa chrzcielnicę, ambona, epitafia). Nad zakrystią znajduje się sala nazywana Oratorium Królowej Jadwigi (według tradycji modliła się ona w tym miejscu podczas pobytów w Bieczu). W kolegiacie Bożego Ciała dostrzec można liczne epitafia i tablice nagrobne mieszczan bieckich, jak również portret Marcina Kromera (1512-1589) – wybitnego historyka, pisarza, duchownego, królewskiego dyplomaty doby renesansu, autora pierwszego przewodnika po Polsce.

W XVII wieku powstał w Bieczu jeden z pierwszych na ziemiach polskich **klasztor reformacki OO. Franciszkanów z kościołem św. Anny**. Świątynia posiada drewniany wystrój – dość skromny, biorąc pod uwagę fakt, iż wzniesiona została w okresie baroku. W głównym ołtarzu znajduje się obraz przedstawiający patronkę kościoła – św. Annę oraz witraże św. Franciszka i św. Antoniego wykonane według projektu Stefana Matejki (1872-1935), bratanka Jana Matejki (1838-1893), a po jego lewej stronie obraz „Zdjęcie z Krzyża”, namalowany przez artystę z kręgu hiszpańskiego malarza El Greco (1541-1614). Cenną rzeźbą jest wizerunek Matki Boskiej Bieckiej z XVI wieku – Maryja ukazana jest w stroju szlachcianki. W krypcie kościoła pochowany jest poeta barokowy Wacław Potocki (1622-1696). W skład zespołu klasztornego wchodzi również dziedziniec, na którym ustawionych jest czternaście kaplic Męki Pańskiej.

Gorlicka Bazylika Mniejsza pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Marii Panny to historyczne **sanktuarium Pana Jezusa w Więzieniu**. Obiektem trwającego nieprzerwanie od XVII wieku kultu jest naturalnych rozmiarów barokowa figura Pana Jezusa Ubiczowanego przywiązanego do słupa. Do 1925 r. była ona umieszczona w kaplicy *Carceris Christi* (Więzenie Chrystusa) na cmentarzu parafialnym. Kaplica została zniszczona w czasie I wojny światowej, a następnie rozebrana. W 1963 r. poświęcenia ołtarza, przy którym odprawiane są msze w trzeci wtorek miesiąca, dokonał biskup tarnowski Jerzy Ablewicz (1919-1990). Uroczystości odpustowe w sanktuarium obchodzone są w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu. Sama Bazylika jest również ciekawym przykładem XIX-wiecznej architektury sakralnej. Wzniesiona w latach 1875-1890 w stylu neorenesansowym według projektu dominikanina Franciszka Pavoniego (b.d.) i Maksymilian Nitscha (1843-1890), odbudowana ze zniszczeń z okresu I wojny światowej. Na klasycystycznej fasadzie umieszczone zostały figury czterech ewangelistów, fronton świątyni zdobi inskrypcja *GORLICENSES VIRGINI DEIPARAE* („Gorliczanie Bogurodzicy Dziewicy”). Ołtarz

główny zaprojektował Leonard Marconi (1835-1899), natomiast autorem obrazu patronki kościoła – Maryi Niepokalanej jest Jan Styka (1858-1925). W nawach bocznych gorlickiej bazyliki znajdują się również obrazy innych znanych artystów – „Święty Józef z Dzieciątkiem Jezus” Piotra Stachiewicza (1858-1938) i „Święta Teresa” Józefa Mehoffera (1869-1946).

Celem pielgrzymek mieszkańców miasta i turystów jest również **Gorlicka Golgota** na Górze Zamkowej, na której ustawione są stacje drogi krzyżowej, Pieta, figura Chrystusa w Ogrójcu, Chrystusa Frasobliwego, kaplica Grobu Pańskiego i górująca nad miastem figura Chrystusa Zmartwychwstałego.

W XVII wieku Papież Innocenty XI (1611-1689) podarował ówczesnemu właścicielowi wsi **Kobylanka** (gm. Gorlice) – Janowi Wielopolskiemu (1611-1689) kopię watykańskiego obrazu „Chrystus na Krzyżu”, który wkrótce zaczął słynąć cudami. Z prywatnej kaplicy został przeniesiony do kościoła parafialnego św. Jana Chrzyciela, gdzie do dziś otaczany jest kultem w sanktuarium Pana Jezusa Ukrzyżowanego (cuda potwierdzono oficjalnie w 1728 r.). Odpust parafialny przypada w dzień Zesłania Ducha Świętego (Zielone Świątki) oraz w uroczystość Podwyższenia Krzyża Świętego (14 września).

W kilku miejscowościach regionu znajdują się również lokalne sanktuaria maryjne, m.in. w:

- **Binarowej** – cudowny obraz Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w kościele św. Michała Archaniola, według tradycji podarowany lokalnej społeczności przez króla Jana Kazimierza (1606-1672) w podziękowaniu za pomoc przy wznoszeniu obwarowań Biecza;
- **Staszkówce** (gm. Moszczenica) – obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem (Staszkowskiej), legenda głosi, że obraz przewozili kupcy podróżujący z Węgier do Krakowa. Kiedy przejeżdżali obok kościoła, ciągnące wozy woły zatrzymały się i uklęknęły. Kupcy zaczęli zdejmować towary z wozów – kiedy jeden z nich zabrał obraz Matki Bożej, woły powstały, co zostało odczytane jako znak. W ten sposób obraz pozostał w miejscowym kościele, uległ zniszczeniu w pożarze w czasie I wojny światowej, obecny wizerunek namalowany przez Józefa Edwarda Dutkiewicza (1903-1968), został poświęcony w 1946 r.;
- **Lipinkach** – sanktuarium Matki Bożej Wniebowziętej (Lipińskiej), kult skupiony jest wokół gotyckiej XIV-wiecznej figury Maryi z Dzieciątkiem, trzymającej w lewej ręce berło. Na głowie Maryi umieszczona jest korona, a pod nią tzw. nałęczka –

tradycyjna staropolska chusta używana dawniej przez kobiety. W 1980 r. biskup tarnowski Jerzy Ablewicz nałożył na figurę korony papieskie, co stanowi wyraz szczególnej czci oraz dziękczynienia za otrzymane łaski. Lipinki są jednym z popularniejszych sanktuariów w diecezji rzeszowskiej, w którym wierni modlą się za rolników oraz o trzeźwość. Uroczystości odpustowe przypadają na okres wspomnienia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, tj. od 14 do 17 sierpnia;

W regionie znajduje się również wiele świątyni innych wyznań, głównie grekokatolickich i prawosławnych. **Cerkiew Świętej Trójcy w Gorlicach** od 2016 r. jest katedrą diecezji przemysko-gorlickiej – siedzibą arcybiskupa. Wybudowana została w latach 1986-1991 w stylu bizantyjsko-ruskim. Przechowywane są w niej relikwie św. Maksyma Sandowycza (Gorlickiego) oraz kopia Iwerskiej Ikony Matki Bożej będąca ważnym obiektem kultu. Popularnym celem pielgrzymek grekokatolików i prawosławnych jest **Święta Góra Jawor**. Sanktuarium to powstało po objawieniach Matki Bożej, która w 1925 r. poprosiła wędrującą pieszo ze Słowacji Łemkinię o wzniesienie w tym miejscu kaplicy. Cztery lata później na Górze Jawor (Beskid Niski, Góry Hańczowskie, ok. 3 km od Wysowej-Zdroju w gminie Uście Gorlickie) postawiona została Cerkiew Opieki Matki Bożej. Przybywają do niej pielgrzymi z Polski i ze Słowacji. Nabożeństwa odprawiane są w każdą niedzielę od maja do września, a największe uroczystości – w lipcu, w ramach Łemkowskiej Watry. W Wysowej-Zdroju znajduje się drewniana cerkiew św. Michała Archanioła, a naprzeciwko niej dom zakonny – Monaster Opieki Matki Bożej (prawosławny klasztor męski Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego).

Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska w latach 2017-2022 realizowała finansowany z Funduszy Europejskiej projekt „Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe – konserwacja, renowacja i digitalizacja drewnianych cerkwi i ich wyposażenia w Małopolsce, na Podkarpaciu, Lubelszczyźnie i Podlasiu”, którego celem jest „odbudowa tradycji prawosławnej wzdłuż wschodniej granicy Unii Europejskiej z jednoczesnym wsparciem rozwoju turystyki kulturowo-religijnej”. W ramach przedsięwzięcia odrestaurowanych zostało 19 cerkwi, wytyczono szlak „Śladami Wschodniosłowiańskiej Tradycji”, któremu dedykowany jest serwis internetowy <http://szlakswt.pl/> zawierający materiały o bardzo dużej wartości merytorycznej: dokładne opisy poszczególnych cerkwi, krótkie, około dziesięciominutowe reportaże – filmy przewodnickie, wirtualne wycieczki po obiektach, propozycje tras rowerowych, galerie fotografii (w tym porównanie stanu

sprzed i po renowacji). Strona projektu stanowi znakomitą bazę ułatwiającą zaplanowanie zwiedzania cerkwi na Łemkowszczyźnie (dostępna w wersji polskiej, angielskiej i rosyjskiej).

Turystyka historyczna

W dniach 2-5 maja 1915 r. rozegrała się największa bitwa stoczona na ziemiach polskich w czasie I wojny światowej, zwana **operacją gorlicką**. Po kilku miesiącach walk pozycyjnych na Wzgórzu Pustki (gm. Łużna) doszło do konfrontacji wojsk austrowęgierskich i niemieckich z armią rosyjską, skutkiem czego został przełamany front wschodni, a siły carskie zostały ostatecznie wyparte z Galicji. Walki trwały również w innych miejscowościach, w tym w Gorlicach – miasto zostało w dużej części zniszczone. Pamięć o tych wydarzeniach jest pielęgnowana do dziś. Przez region przebiega ogólnopolski Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej (utworzony w 2008 r. na terenie ośmiu województw) oraz Szlak Cmentarzy I Wojny Światowej.

Pod koniec 1915 r. wojskowe władze austrowęgierskie przystąpiły do porządkowania pól bitewnych na terenie Galicji. Lokalne społeczności apelowały o godne upamiętnienie poległych żołnierzy, którzy byli pochowani w tymczasowych mogiłach – wszystkich, bez względu na to, po której stronie walczyli. Władze bardzo poważnie podeszły do tej kwestii, w Ministerstwie Wojny powstał Wydział Grobów Wojennych, który koordynował działania jednostek terenowych. W Galicji Zachodniej identyfikacją poległych, ekshumacjami oraz projektowaniem i budową cmentarzy wojennych zajmował się krakowski Oddział Grobów Wojennych. Do prac zaangażowano wybitnych artystów rzeźbiarzy i architektów, gdyż powstające nekropolie miały być dziełami sztuki. Cmentarze na terenie obecnego powiatu gorlickiego projektowali m.in.: Dušan Jurkovič (1886–1947), Hans Mayr (1877–1918) i Jan Szczepkowski (1878–1964). Określono wytyczne dotyczące kompozycji (reprezentacyjne wejście, ogrodzenie i główna oś z centralnym elementem w formie krzyża, kaplicy lub obelisku), nagrobki miały być skromne i jednolite, cmentarze zakładano w miejscach dobrze widocznych (na wzgórzach i przy drogach), w pobliżu linii frontu i pól bitewnych, a więc w tych miejscach, gdzie ginęli żołnierze. W okręgu Gorlice powstały 54 nekropolie, a w okręgu Łużna – 27. Spoczęli na nich przedstawiciele wielu narodów (m.in. Polacy, Austriacy, Niemcy, Rosjanie, Rusini, Węgrzy, Czesi, Słowacy, Tatarzy, Żydzi, Ormianie, Kozacy) i wielu wyznań, co

podkreślają umieszczone na nagrobkach elementy (krzyże łacińskie, prawosławne, Gwiazdy Dawida, turbany) – w ten sposób oddano cześć wszystkim, którzy zginęli w walce.

Łącznie na terenie powiatu gorlickiego utworzono 83 cmentarze, w tym 7 w Gorlicach, a w pozostałych gminach odpowiednio: Gorlice (gmina wiejska) – 6 (w miejscowościach: Szymbark, Ropica Polska, Kobylanka), Łużna – 4 (Łużna-Podbrzezie, Biesna, Łużna, **Łużna–Pustki**: cmentarz nr 123 wyróżniony Znakiem Dziedzictwa Europejskiego, szerzej opisany w części „Turystyka dziedzictwa kulturowego”), Sękowa – 23 (Radocyna, Czarne, Krzywa, Pętna-Magura, Małastów-Pętna, Bartne, Małastów-Kornuta, Małastów, Ropica Górna, Bodaki-Przegonina, Owczary, Siary, Sękowa, Męcina Mała, Męcina Wielka, Wapienne), Uście Gorlickie – 14 (Blechnarka, Gładyszów, Konieczna-Beskidek, Konieczna, Lipna, Przysłup, Regietów Wyżny, Regietów-Rotunda, Smerekowiec, Uście Gorlickie, Wirchne, Wysowa, Zdynia), Ropa – 2 (Łosie, Ropa), Moszczenica – 5 (Staszkówka-Dawidówka, Staszkówka, Mszanka), Lipinki – 4 (Bednarka, Rozdziele, Wójtowa, Pagorzyna), Biecz – 10 (Libusza, Strzeszyn, Biecz, Binarowa, Raclawice, Rożnowice), Bobowa – 8 (Bobowa, Stróżówka, Siedliska).

Jedną z ekspozycji w **Muzeum Regionalnym PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach** w całości poświęcona jest Bitwie pod Gorlicami. Na wystawie w siedmiu salach obejrzeć można militaria (broń, przedmioty wyposażenia wojskowego, odznaczenia i znaczki), wykonaną z brązu plakietę przedstawiającą scenę walki na Wzgórzu Pustki, dokumenty, fotografie, pocztówki, ryciny i akwarele ukazujące skalę zniszczeń wojennych i akcję budowy cmentarzy, przedmioty użytkowe wykonane z łusek artyleryjskich i pocisków karabinowych, mapy wojskowe, przedmioty, które należały do żołnierzy, oraz wykonaną w skali 1:5000 (5 x 2,5 m) makietę terenu bitwy gorlickiej.

W Gorlicach od 2009 r. działa **Grupa Rekonstrukcji Historycznej „Gorlice 1915” (GRH)**, która organizuje na początku maja na Pańskich Polach w Sękowej piknik historyczny połączony z widowiskiem – rekonstrukcją bitwy. Impreza ta przyciąga wielu pasjonatów historii i turystów z całego kraju i z zagranicy. Ponadto GRH prowadzi w Gorlicach (przy ul. Mickiewicza 14-16) Izbę Pamięci, w której udostępnia pochodzące z prywatnych kolekcji pamiątki z okresu I i II wojny światowej (m.in. mundury, dokumenty, pieniądze, elementy wyposażenia, przedmioty codziennego użytku). Wystawa powstała z inicjatywy członków GRH i jest

stale wzbogacana o nowe eksponaty wyszukiwane i skupowane przez pasjonatów historii w antykwariatach i na targach staroci w kraju i za granicą.

W Pustym Lesie koło Sękowej (w ramach transgranicznego projektu „Historia znana i nieznana – pamiątki I wojny światowej polsko-słowackiego pogranicza”) utworzono **ścieżkę przyrodniczo-historyczną**, eksponując autentyczne, zachowane z czasów wojny okopy. Wzdłuż ścieżki umieszczone zostały tablice z mapami, fotografiami i opisami przebiegu ścieżki, poszczególnych obiektów (m.in. zaprojektowany przez Hansa Mayra Cmentarz wojenny nr 80, na którym w 108 grobach pochowanych jest 1206 żołnierzy), jak również informacje o historii Siar i Sękowej, działaniach wojennych, wydobywaniu ropy naftowej i atrakcjach przyrodniczych gminy Sękowa.

Turystyka eventowa

Turystyka eventowa definiowana jest jako „podróże, których celem jest udział uczestników w specjalnie inscenizowanych imprezach o charakterze kulturalnym, mających ograniczony czas trwania i przyciągających turystów” [Armin Mikos von Rohrscheidt 2016, s. 101]. W zależności od rodzaju oferty można wskazać podział na turystykę eventową elitarną (opartą np. na festiwalach kultury wysokiej) i popularną. Oferta eventów kulturowych powiatu gorlickiego wpisuje się w tę definicję.

Doskonałym przykładem jest **Łemkowska Watra w Zdyni**, który w 2023 r. odbędzie się po raz 41. Festiwal ma charakter międzynarodowy, jego bogaty program daje uczestnikom możliwość poznania historii i kultury Łemków, a także odkrycia miejsc ciekawych i ważnych dla tej grupy etnicznej. Oprócz wydarzeń rozrywkowych (koncerty, warsztaty rękodzieła, konkursy) ważnym punktem Watry są uroczystości związane z upamiętnieniem Akcji „Wisła” i osób zasłużonych dla społeczności, jak również spotkania autorskie i tematyczne, wystawy fotografii i dokumentów.

Kromer Festival Biecz organizowany od 2015 r. na przełomie lipca i sierpnia daje możliwość obcowania z kulturą wysoką – koncerty muzyki z różnych epok, począwszy od średniowiecza wykonują wirtuozi z różnych krajów Europy, a odbywają się one w murach zabytkowych świątyń: kolegiaty Bożego Ciała i kościele OO. Franciszkanów w Bieczu, a także w kościele św. Michała Archaniola w Binarowej (wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO). Wartym odnotowania jest fakt, iż wstęp na wszystkie wydarzenia jest bezpłatny. Dodatkowo organizatorzy festiwalu zapewniają możliwość zwiedzania Biecza (w formie spaceru

z przewodnikiem), wzięcia udziału w prelekcjach, wystawach i warsztatach, co stanowi bardzo dobrą formę promocji regionu.

Ważnym eventem historyczno-kulturowym jest organizowany w Sękowej na początku maja piknik połączony z **rekonstrukcją bitwy pod Gorlicami** (szerzej omówiony w części „Turystyka historyczna”). Również Gorlice (stolica regionu) posiadają w swojej ofercie kulturalnej imprezy, które stały się rozpoznawalną marką w regionie, m.in. **Festiwal 4 Strony Karpat** (muzyka folkowa z pogranicza kultur, spotkania z artystami, wystawy fotografii, kiermasz, warsztaty plastyczne), **Lumen Art Festival** (nawiązujący do hasła promocyjnego Gorlice – Miasto Światła festiwal muzyki klasycznej, jazzowej i alternatywnej, który wieńczy koncert orkiestry utworzonej przez uczestników warsztatów – uczniów szkół muzycznych II stopnia i studentów akademii muzycznych, którzy przez tydzień doskonalią swoje umiejętności pod okiem uznanych muzyków), **Festiwal im. Zygmunta Haupta** (zainicjowany przez Andrzeja Stasiuka festiwal literacki, podczas którego obok wydarzeń mających na celu popularyzowanie twórczości patrona imprezy odbywają się spotkania autorskie i wydarzenia promujące „nowości wydawnicze, debiutantów i wartościowych autorów”).

Podsumowanie

Wyszczególnione i opisane powyżej rodzaje turystyki kulturowej, których destynacją może być powiat gorlicki, świadczą o dużym potencjale i atrakcyjności tego regionu. Turystyka dziedzictwa kulturowego, etniczna, obiektów przemysłowych i technicznych, religijna i pielgrzymkowa, historyczna oraz eventowa zostały wytypowane z uwagi na wysoką klasę zabytków, historię, niepowtarzalność miejsc i obiektów oraz tradycyjną wielokulturowość ziemi gorlickiej. Nie jest to jednak katalog zamknięty.

Położenie geograficzne w Beskidzie Niskim, bogactwo terenów zielonych z oznakowanymi szlakami górskimi (m.in. zielony szlak im. Wincentego Pola prowadzący z Wysowej-Zdroju przez Kozie Żebro na Magurę Małastowską) stwarzają warunki do uprawiania **turystyki kulturowo-przyrodniczej**. W regionie pielęgnowane są tradycje kulinarne – na przełomie września i października w Wysowej-Zdroju odbywa się Święto Rydza, bardzo popularna impreza, przyciągająca amatorów potraw regionalnych, podczas której można wziąć udział w konkursie „Polowanie na Rydza!”, wycieczce z leśnikiem, warsztatach (m.in.

ziołolecznictwa, kiszenia kapusty, apiterapii), obejrzeć wystawy fotograficzne i pokazy gotowania, degustować i zakupić na kiermaszu przetwory z grzybów i nie tylko. Karczma „Regietów” w Uściu Gorlickim i „Gościenna Chata” w Wysowej-Zdroju to obiekty z Małopolskiej Trasy Smakoszy. Z kolei trzy gospodarstwa agroturystyczne z Wysowej-Zdroju („Julia”, „Ramis” i „Słoneczko”), których właściciele specjalizują się w uprawie ziół, współtworzą szlak Małopolska Pachnąca Ziołami. Tak więc powiat gorlicki można uznać również za destynację **turystyki kulinarnej**.

Zaobserwowana w trakcie przeprowadzania badań na potrzeby niniejszego raportu aktywność różnych środowisk, instytucji i organizacji na rzecz upowszechniania i promocji bogatego dziedzictwa kulturowego regionu pozwala stwierdzić, że potencjał turystyczno-kulturowy regionu jest dobrze wykorzystywany i rozwijany.

Bibliografia

- Ćmiech A., 2018, *Bobowa i jej dzieje*, Nowy Sącz
- Frodyka R., 2019, *Cmentarze wojenne z I wojny światowej. Gorlice – Pilzno – Łużna*, Wyd. „Ruthenus”, Krosno
- Kotulska M., 2018, *Przyczynek do dziejów ołtarza cechu sukienników w kościele farnym w Bieczu*, [w:] *Folia Historica Cracoviensia* (24), Kraków
- Mikos von Rohrscheidt A., 2016, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Poznań
- Ruszała K., 2015, *Wielka wojna w małym mieście. Gorlice w latach 1914-1918*, Kraków
- Szlak Architektury Drewnianej Małopolska, Cisowski i inni*, Kraków: Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. Departament Promocji i Turystyki. Zespół ds. Turystyki, 2010

Netografia

- Oficjalna strona województwa małopolskiego, 2023, <https://www.malopolska.pl>
- Oficjalny portal turystyczny województwa małopolskiego, 2023, <https://visitmalopolska.pl>
- Oficjalna strona powiatu gorlickiego, 2023, <https://www.powiatgorlicki.pl>
- Oficjalna strona miasta Gorlice, 2023, <https://www.gorlice.pl>
- Oficjalna strona miasta i gminy Biecz, 2023, <http://www.biecz.pl>
- Oficjalna strona miasta i gminy Bobowa, 2023, <http://www.bobowa.pl>
- Oficjalna strona gminy Gorlice, 2023, <http://ww.gmina.gorlice.pl>
- Oficjalna strona gminy Lipinki, 2023, <https://www.gminalipinki.pl>
- Oficjalna strona gminy Łużna, 2023, <https://luzna.pl>
- Oficjalna strona gminy Moszczenica, 2023, <https://www.gminamoszczenica.eu>
- Oficjalna strona gminy Ropa, 2023, <https://eu-ropa.pl>
- Oficjalna strona gminy Sękowa, 2023, <https://www.sekowa.pl>
- Oficjalna strona gminy Uście Gorlickie, 2023, <http://www.usciegorlickie.pl>
- Bieckie Centrum Kultury, 2023, <https://bck.biecz.pl/>
- Centrum Kultury i Promocji Gminy Bobowa, 2023, <http://ck.bobowa.pl/>

Karpating - strona Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Beskid Gorlicki”, 2023,
<http://karpating.pl/>
Miejska Biblioteka Publiczna im. Stanisława Gabryela w Gorlicach, 2023,
<https://www.mbpgorlice.info>
Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, 2023, www.muzeum.gorlice.pl
Muzeum Regionalne PTTK im. Ignacego Łukasiewicza w Gorlicach, 2023, www.pttkgorlice.pl
Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, 2023, www.muzeumbiecz.pl
Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2023, www.nid.pl
Polski Komitet ds. UNESCO, 2023, <https://www.unesco.pl>
Szlak Architektury Drewnianej w Małopolsce, 2023, <http://www.drewniana.malopolska.pl>
Śladami Wschodniosłowiańskiej Tradycji, 2023, <http://szlakswt.pl/>
Wirtualny Sztetl, 2023, <https://sztetl.org.pl>
Zjednoczenie Łemków, 2023, <https://www.lemkounion.pl>